

Novák Attila

Cionizmus érett korban

(A magyarországi cionista mozgalom a második világháború után)

A magyarországi cionizmus 1945 és 1949 közötti története több síkon és több értelemben is megragadható. A cionizmus, amely a holocaust utáni magyar zsidóság legdinamikusabban fejlődő irányzatává vált, külső és belső szemmel is megfigyelhető. Úgy is szemlélhetjük – s ezt teszik is sokan –, mint egy, a magyar politikai hatalommal kapcsolatban álló mozgalmat. Mi viszont úgy véljük, hogy egy ilyen históriának az összes rendelkezésre álló eszközt fel kell vonultatnia, és mind a belső krónikát, mind a külső reflexiót tartalmaznia kell, azaz a magyarországi cionizmus történetét csak a cionista világmozgalom és a magyar zsidóság történelmének felidézésével együtt és egyszerre lehet tárgyalni. A mozgalom belső dinamikáját és a külvilágra gyakorolt hatását (melyet nem mindig követett az intézményrendszer) csak így figyelhetjük meg.¹

A cionizmus nagyarányú felfutását – sajnos – nem lehet elvonatkoztatni a magyar zsidóság pusztulásától, s mint a zsidó történelemben annyiszor, a megújulás a tragédia után következett be.

Az 1945-ös év eleje katasztrofális állapotban találta a magyar zsidókat.² 1945 végén 255 ezer zsidó élt az 1944-ben Magyarország ellenőrzése alatt álló területeken. Ebből 144 ezer Budapesten, 199 ezer a trianoni területeken. A Budapesten lakók közül 119 ezer a fővárosban érte meg a felszabadulást.³ 1945 végén a trianoni Magyarország vidékén élő 46 ezer zsidóból 6 ezren szabadultak fel munkaszolgálatos századokból, 40 ezren pedig a különféle koncentrációs táborokból tértek vissza.

A trianoni Magyarország zsidóságát ért több mint 300 ezres veszteség (a 600 ezer áldozatot a csatolt területek zsidóságát ért veszteségnek hozzáadásával számították ki) ráadásul kedvezőtlen demográfiai szerkezettel is társult. A veszteségek vidéken voltak

a legérezhetőbbek, hiszen a vidékre visszatértek között alig volt húszévesnél fiatalabb. A budapesti zsidóság sokkal „kedvezőbb” helyzetben érte meg az üldözések megszűntét, hiszen nagy tömegei életben maradtak.⁴

A helyzetet az amerikai Joint és az év végén megalakult Ezra (‘Ha-Ezra) szervezet próbált meg segíteni.

Dr. Marton Ernő

* Az itt közölt írás egy hosszabb, a második világháború utáni magyar cionizmust tárgyaló kötet része. A kutatómunkát az Open Society Institute nagyvonalú RSS (Research Support Scheme) ösztöndíja tette lehetővé.

Itt jutott kiemelkedő szerephez az erdélyi cionista újságíró és lapkiadó, Marton Ernő, aki még 1944-ben oly sokakkal együtt Romániába szökött. Itt már megfigyelhető az a világháború idején megindult folyamat, hogy a cionisták fokozatosan kiléptek (mert ki tudtak lépni) az addigi mozgalmi gettóból, és nyitottak a külvilág felé: azaz olyan feladatokat vállaltak el, amelyeket addig mások végeztek: segítettek az életben maradottakon, és szervezték a szociális munkát.

Marton jó kapcsolatot épített ki a román kormányral és a Nemzetközi Vöröskereszttel, s 1945-ben a Vöröskereszt egy újonnan alakult részlegének irányításával bízták meg.⁵ A részleg a szovjet csapatok engedélyével terjesztette ki tevékenységét Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország felszabadított területeire. A Joint segítsége mindenre kiterjedt: 1945-ben több mint 40 ezer embert segítettek. A Joint munkájában részt vett többek között a sómér Groszmann Sándor is, aki a szervezet szociális segélyezési osztályát vezette.

Groszmann Sándor (Ben Erec Grossmann) a háború utáni cionista mozgalom egyik legfontosabb személyisége volt. Már a harmincas évek elején feltűnt mint a miskolci helyi szövetség titkára, és a miskolci Hasomer Hacair vezetőjeként is ismert volt.⁶ A miskolci sómérok már abban az időben is jó kapcsolatokat építettek ki a kommunistákkal. 1935-ben a kommunista „bűncselekménnyel” vádolt Weisz Pál a Groszmann Sándor miskolci, Szinva utcai lakásán folyó megbeszéléseken is részt vett.⁷ Groszmann lakása volt a sómérok gyülekezőhelye. A második világháború után Groszmann a Hasomer Hacair egyik vezetője lett, és fontos írásokat közölt a sómér hetilapban, a *Haderechben* (Az Út).

A már említett Ezra szervezet küldöttséget indított Kassára, és Miskolcon átmeneti tábort hozott létre a koncentrációs táborokból visszatértek számára.⁸ A táborban orvosi segítséget nyújtottak, ételmet és pénzt adtak a volt deportáltaknak. Az akció lebonyolításában nagy szerepet kapott Joel Palgi, a Szochnut első 1945 utáni magyarországi kiküldötte (azaz sliahja). Az Ezra később a Briha, az illegális kivándoroltatás fedőszerve lett.

A kiscgazda rokonszenvéről ismert neves ügyvéd, dr. Görög Frigyes vezetésével megalakult az Országos Zsidó Segítő Bizottság (OZSSB), amelyben a különféle zsidó szervezetek, így a cionisták is képviselték magukat.⁹ Az OZSSB egyik alosztálya a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) volt. A DEGOB több kutatóakciót indított a koncent-

rációs táborokba, hogy azonosítsa és hazajuttassa az életben maradt magyar zsidókat.

Az Országos Zsidó Segítő Bizottság a Joint egyik igazgatási szerve lett.¹⁰ A Joint működése nélkül a magyar zsidóság életkörülményei még rosszabbak lettek volna.¹¹

A háború után a magyar zsidók jogegyenlősége is helyreállt.¹² Az első zsidó közösségek hivatalosan Budapesten alakultak meg. Kahan-Frankl Samut az Ortodox Hitközségek Központi Irodája, Stöckler Lajost pedig a Magyar Zsidók Országos Irodája elnökévé választották. Ők egyébként az ortodox és a neológ hitközség vezetői is voltak.¹³ A zsidó közösségek vezetői sikra szálltak a kárpótlás mellett, de nem sok sikerrel.

Többben a már elmúlt időket akarták visszahozni. Az ortodoxia megpróbálkozott azzal, hogy felépítse a „Tóra világát”, azaz újraindítsa a jesivaoktatást.¹⁴ A tanítás több helyen is megindult: Szombathelyen Rav Jozsef Grünwald irányításával, Egerben (Erlau) Rav Jochanan Szofer vezetésével, Pakson Rav Baruch Cvi Moskovits irányításával és Nyíregyházán Rav Mordechai Grünfeld felügyelete alatt. Miután azonban Rav Grünfeld a budapesti av bet-din, azaz a rabbinikus bíróság vezetője lett, tanítványainak jó része Soltvadkertre (Vadkert) Rav Simon Jehezkiél Jakov/bovits tanházába ment tanulni. Végül is a magyar kormánytól ez utóbbi és a paksi jesiva kapott működési engedélyt, s ezek bizonyultak tartósnak. A többi jesiva 1948–49 körül megszűnt.¹⁵

A zsidóság és a hatalom viszonyát jelentősen megterhelte a múlttal való szembenézés. A helyzetre jellemző, hogy még a baloldali pártok sem voltak képesek a kellő empátiával kezelni a hazai zsidóságot. Nem pusztán pszichológiai problémáról volt szó azonban, hanem egyszerűen jó kapcsolatot akartak kiépíteni a magyar társadalommal. Ehhez hozzátartozott az is, hogy 1945. március 25-én a *Szabad Népb*en Darvas József kioktatta a zsidókat: ne követelődzenek, mert más rétegek is szenvedtek a múltban.

A kifosztott, áruhiánnyal és inflációval küszködő országban hamar kialakult a feketepiac. Mivel ebben sok zsidó is aktívan részt vett, a keletkező új antiszemitizmus is felfedezte régi-új tárgyait. A kommunisták „népmozgalmat” indítottak a feketézők ellen, s ez 1946-ban pogromokhoz (Ózd, Sajószentpéter, Tótkomlós, Kunmadaras, Diósgyőr) vezetett. Az 1946. július 30-án lezajlott miskolci-diósgyőri incidensre a cionisták az új idők szellemében reagáltak. Egy bu-

dapesti hahsarán (átképző „telepen”) körülbelül háromszáz fiatal gyűlt össze, és Stöckler Lajos által üzentek a politikai rendőrségnek: ha nem áll helyre a rend, ők fogják helyreállítani.¹⁶ A sajátos rendteremtési akcióra végül nem került sor.

A pogromok bírósági tárgyalása sok kívánnivalót hagyott maga után, és a kommunisták egy idő után felhagytak a veszélyessé vált „népmozgalom” szervezésével.

A háború utáni helyzetet alapvetően meghatározta, hogy a Kommunkista Párt egyre nagyobb befolyásra tett szert a zsidó intézményekben. A Jointnak is volt kommunkista pártszervezete.¹⁷ A Joint népjóléti miniszteri biztosa, a Joint-Comitéban helyet foglaló kommunkista Zeitingner Jenő a juttatások „helyes” elosztását ellenőrizte.¹⁸ Zeitingnernek „köszönhetően” a Joint költségvetésének mintegy öt százalékát baloldali pártok (főleg az MKP) szociális intézményei, például a Rákosi Mátyás Gyermekotthon kapták. A kommunkisták mindig is riválisuknak érezték a cionistákat, hiszen nem nagyon tudták irányítani őket, ráadásul a zsidó nemzeti mozgalmat nemzetközi jellege és nyugati kapcsolatai kifejezetten gyanúba keverték.

A Belügyminisztérium népjóléti biztosa, a pénzügyi műveletek ellenőre a szintén kommunkista dr. Harsányi István, az Országos Munkabér-megállapító Bizottság főtisztviselője volt, s „mintegy” másodállásban látta el ezt a tisztséget.¹⁹ Fontos szerepet töltött be még dr. Benedek László, a Zsidókórház kommunkista igazgató-főorvosa, aki anticionista volt. Benedeket később a cionisták többször is el akarták távolítani, de próbálkozásuk nem járt sikerrel.

A második világháború után a cionisták ismét legálisan működhetek.²⁰ A cionista szövetség ideiglenes elnöke az 1945. február 2-án megválasztott dr. Geyer Albert lett, akit a meggyilkolt Komoly Ottó helyére választottak.²¹ Geyerről sokáig azt hitték, hogy nem élte túl az üldözéseket, mert csak 1945 januárjában adott életjelet magáról. Őt később a hitközség alelnökévé is megválasztották.

A cionista szövetség vezetésébe négy cionista pártból választottak be tagokat: a Mizrachiból (vallásos cionisták), a Klál Cionista Pártból (polgári cionisták), Hasomer Hacairból és az Ichud Mapaiból. Mind a négy pártnak volt ifjúsági és – mint azt később látni fogjuk – Haoved szervezete. A Mizrachi ifjúsági szervezete a Bne Akiva, az Általános Demokratikus Cionista Blokké (Klál Cionista Párt) a Hanoar Hacioni, a Hasomer Hacairé az ugyanolyan nevű mozgalom,

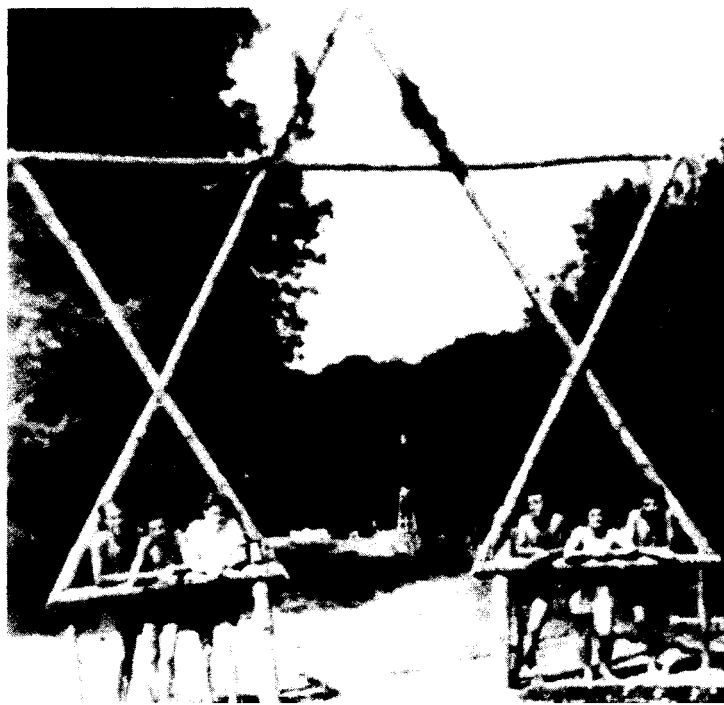
a Mapaie a Makkabi Hacair és a Dror Habonim. Ez a felállás csak 1946-ban változott meg.²²

1945. június 21-én a Zeneakadémia nagytermében cionista nagygyűlést rendeztek, amelyen több ezer ember vett részt. A nagygyűlésen felszóltak a cionista pártok képviselői, valamint a cionista meggyőződésű dr. Herskovits Fábián, akit a Dohány utcai zsinagóga főrabbinjának választottak meg.²³ Herskovits 1947-ig az Általános Demokratikus Cionista Blokk elnöki tisztségét is betöltötte. A gyűlésen a revizionista Betar képviselője is részt vett, ami sokak szemében a cionisták egységének bizonyítéka volt, bár a baloldali pártok ellenszenve és vádaskodásai miatt a revizionisták nem tudtak bekapcsolódni a cionista munkába.

Az új idők új szelére jó példa az 1945. június 21-én, a cionista nagygyűlésre felvonuló pesti cionista felvonulók esete.²⁴ A reakciók mindkét oldalon elmaradtak a várttól: „...Nem lepett meg, ahogy Budapest népe fogadott bennünket. Az arcokon ugyanaz az indulat ült, mint régen” – fogalmaz egy klálcionista kiadvány.²⁵ S a kommunkisták hivatalos reagálása már előrevetítette a jövő árnyékát: a *Szabad Nép* június 22-i száma ugyanis a Hitlerjugend felvonulásaihoz hasonlította a cionista ünneplőket.²⁶

Ez az írás élénk reakciót váltott ki a cionista baloldalon: a válaszok az értetlenségtől a megadásig és a részleges visszavonulásig vezettek.²⁷ Majd Groszmann Sándor egy júliusi *Haderech*-számban az utóbbi mellett tört lándzsát, s leszögezte, hogy az ország felépítése az elsődleges. Tudatában vannak an-

Dror-Habonim Mosava
 1946. Radvány

nak – állítja –, hogy helytelen volt a felvonulás, de „az ifjúság most először érezte a szabadság szelét, és ennek tulajdonítható, hogy kiment az utcára. A cionista ifjúság megszünteti ezeket a felvonulásokat, nem azért, mintha egy pillanatig elismerné azt, hogy az a legkisebb mértékben fasizmust jelent, hanem az *összefogás magasabb érdekei szempontjából* (kiemelés tőlem – N. A.)”²⁸

Az 1945 júniusában összeülő Keren Kajemet Lejiszrael, azaz a Zsidó Nemzeti Alap elnökéül ismét dr. Kőrösi Kornélt választották meg. Még ugyanezen év nyarán mondott le tisztségéről a mizrachista Krausz Miklós (Mose Krausz), a Palesztina Hivatal elnöke. Krausz ellen, aki 1934-től dolgozott a Palesztina Hivatalnál, az Ichud Mapai, a klálcionisták és részben a Dror-Habonim részéről merültek fel különféle kifogások. 1945 júliusában a Szochnut – látva a vitákat – dr. Nátán Sándort (Simon Natan) nevezte ki a hivatal élére, bár Nátánnak Krausszal együtt kellett dolgoznia.²⁹ Ez az együttes munka 1946 elejéig folytatódott. Az 1946. március 3-án Budapestre utazó Chaim Barlas részt vett a Palesztina Hivatal ülésén, s kifejtette, hogy nem személyes okokból váltották le Krauszt, hanem a „cionista tábor” új erőviszonyai miatt.³⁰

A cionista intézmények székhelye az Arany János u. 29. számú ház volt, itt nyitották meg a Komoly Ottó egykori elnökről elnevezett könyvtárat.³¹

A Jointban folyó munka később nem volt mentes a pártküzdelmektől, de a Stöckler- és a Görög-„csoport” is élesen szemben állt egymással.³² 1945. június 7-én a Joint vezetői látogatást tettek Csokin őrnagynál, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság egyik vezetőjénél, és ő kifogásolta a Joint politikai tevékenységét.³³

Cionista csoportok már 1945 augusztusában–szeptemberében részt vettek az ország újjáépítésben. A Közlekedésügyi Minisztériumnak tett ajánlat következtében 200 fiatal és főleg baloldali cionista fiú és lány kéthetenként egy-egy napot dolgozott a Ferenccvárosi teherpályaudvaron.³⁴ A különböző cionista kollektívák munkájának összehangolására jött létre a Joint Munka- és Üzemszervező Csoportja 1945. október 1-jén. A központi felügyelő szerv az Üzemszervező Rt. volt. A csoport kikölcsönzött, illetve bérbe adott eszközöket, és ezért később bizonyos százalékot kért.

A kivándorlási hajlandóságra jellemző, hogy Pető Ernő, a Pesti Izraelita Hitközség 1945. június 29-én tartott bizalmas értekezletén 30–40 ezer főre becsülte azok számát, akik ki akarnak vándorolni.³⁵

1945. november 7-én Szenes Hanna halálának első évfordulójára az ifjúsági mozgalmak kezdeményezésére emléktáblát lepleztek le a Hősök Emléktemplomában. November 11-én a cionista szövetség emlékülést szervezett a meggyilkolt ejtőernyőső tiszteletére.

A magyar zsidóság belső erőviszonyai megváltoztak, s a herzli jelszó, a „hitközségek meghódítása” már reálisabbnak tűnt, mint azelőtt: jó példa erre az, hogy a cionista dr. Gellért Endrét (később Izraelben Eljahu Galor) a Pesti Izraelita Hitközség tanfelügyelőjévé választották meg. Az új tanfelügyelő komoly erőfeszítéseket tett a zsidó-nemzeti nevelés megerősítésére. Vajda Zsigmondot (Szimcha Vajda), a Poale Cion egyik vezetőjét a műszaki csoport vezetőjévé nevezték ki.³⁶ A hitközségben egyébként a hús képviselő-testületi tagból ötven cionisták, heten pedig procionisták voltak. A cionisták a szegedi, a debreceni és a miskolci hitközségekben is komoly pozíciót szereztek.³⁷

November 25-én a magyar zsidó szervezetek a Royal Színházban tartott megmozdulásukon szolidaritásukról biztosították a jisuvot.³⁸ A magyar zsidóság összes vallási és politikai irányzatának képviselője megjelent a gyűlésen, de ott volt dr. Balogh István államtitkár is. A cionizmus ezzel kvázi hivatalos irányzattá vált.

Az ortodox hitközség három elöljárója közül az egyik, Salamon Mihály cionista volt. Az újra meginduló zsidó iskolák nagyrészt alkalmazták a volt munkácsi héber gimnázium tanerőit.³⁹

1945 őszén megérkeztek az első aljaengedélyek, minimális számban, s csak később sikerült ezeket az engedélyeket kihasználni. Ugyanezen év novemberében a magyar kormány engedélyt adott egy zsidó újság kiadására: az *Új Élet* november 13-án jelent meg. Új fejlemény volt a Tarbut zsidó gimnázium megindítása is, mely a Rabbiképző Intézet épületében működött.

Az Üzemszervező Rt. 1946. január 18-án megtartott igazgatósági ülésén elnökül megválasztották Groszmann Sándort.⁴⁰ Helyetteséül, akadályoztatása esetére dr. Heller Imrét jelölték meg. Ezzel a lépéssel összefüggésben a Joint Vidéki Osztálya elhatározta, hogy dotációja egy részét „konstruktív segélyre” fordítja, s hogy ez az Üzemszervező Rt.-n keresztül fog történni. Az Üzemszervező Rt. – átképzési célokra – megvette a Sterol borotvapengégyárat és a Goldberger-féle kötőszövegüzemet. A budapesti Jász utca 37. szám alatti dobozgyárat pedig bérbe vet-

ték. A cionista szervezetek – még az Agudat Jisrael is – bejelentette az Rt.-hez kollektívát.⁴¹ Az Üzem-szervező Rt. nem zárkózott el a jesivák támogatásától sem, de csak azzal a feltétellel, hogy az ott tanuló fiatalok napi négy órán keresztül ipari átképzésben fognak részesülni.

A magyar zsidóság élénk figyelemmel kísérte a Palesztinában történeteket. Az 1945 őszen létrehozott és az európai zsidóság, illetve Palesztina helyzetét figyelemmel kísérő Angol–Amerikai Palesztina Bizottságot 1946 február végén Budapestre várta a magyar zsidóság. Miután a bizottság látogatása elmaradt, a Pesti Izraelita Hitközség valamelyik (nem világos, hogy melyik) képviselője adta át a Bécsben tartózkodó bizottságnak az ötvenoldalas magyar-zsidó memorandumot.⁴²

1946. március 3-án tartották meg a felszabadulás utáni első országos cionista gyűlést. Dr. Geyer Albert lemondott tisztségéről – tiszteletbeli elnökké választották –, s szövetség új vezetőjéül a mizrachista Salamon Mihályt választották meg.⁴³ A gyűlésen a pártok képviselői a szabad alijáért és a zsidó állam megteremtéséért szálltak síkra. Az új cionista vezetés tisztelgő látogatást tett a köztársasági elnöknél, Tildy Zoltánnál. Tildy meleg szavakkal emlékezett meg az általa nagyra becsült Komoly Ottóról.

A cionisták a vallásos életben is egyre nagyobb megbecsülést szereztek. A mizrachista dr. Rosenbaum Tibort (Pinchaszt) Kisvárdai ortodox főrabbiává választották, s ez alapvető változást jelzett a korábbi évtizedekhez képest, amikor is a vallásos körök jórészt anticionisták voltak.⁴⁴ Az 1946 decemberében Bázelen megrendezett XXII. cionista kongresszuson a magyar küldöttséget tizennégyen képviselték: négy mizrachista, három klálcionista, három sómér, egy Achdut Haavoda-tag, két Ichud Mapai-tag és Salamon Mihály, az elnök. Az eladott sékelszám több mint 95 ezer volt.⁴⁵

Az ifjúsági mozgalmak tevékenysége még a háborúban megkezdődött. Romániába mentettek ki fiatalokat, részben a túlélés, részben a majdani alíja reményében.⁴⁶ A romániai cionisták segítettek abban, hogy a magyarországiak átmeneti központokat rendezzenek be. Ezek közül több a későbbiekben hahsara lett.⁴⁷

A cionisták egyik legfontosabb tevékenysége a gyermekotthonok felállítása volt. A koncentrációs táborokban elpusztított vidéki árva gyerekek számára fontos helyé váltak a gyermekotthonok. A fizikailag leromlott és lelkileg megviselt árvák (vagy

Dr. Geyer Albert

félárva) itt szigorú mozgalmi nevelésben részesültek, de ezen intézmények hatóköre és befolyása jóval meghaladta a mozgalmi kereteket. Mindegyik cionista mozgalom szervezett ilyen otthonokat, a pénzügyi háttérrel pedig a Joint biztosította. A munkát a sómér Mose Alpan (vagy Pil, eredetileg: Elefánt Márton), majd később Perc Révész, a Makkabi Hacair tagja irányította. A cél az volt, hogy a gyerekeket élelemhez juttassák, ezért az élelmiszertel jobban ellátott vidéken hoztak létre nagy gyermekotthonokat. A Hasomer Hacairt már 1945 februárjában gyermekotthont hozott létre Békéscsabán. A Hanoar Hacioni nyolc és tizenhárom éves kor közötti gyermekeket küldött le Debrecenbe. Szovjet tiszték és kommunista vezetők egyaránt segítettek ezeknek az otthonoknak a létrehozásában és a megfelelő felszerelés és élelmiszer beszerzésében. Áprilisban Szegeden alakult meg két gyermekotthon: az egyik a Dror-Habonim, a másik a Makkabi Hacair felügyelete alatt. Szegeden a Joint gyermekosztálya központi

hivatalt is felállított. A Bne Akiva és a Mizrachi Budapesten és környékén hozott létre otthonokat. Deszken – a Tarbut héber kultúregyesület segítségével – gyerekkfalut alapítottak. Később itt – a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium engedélyével – általános és középiskolát hoztak létre, ahol a vallásos-cionista nevelés az állami követelményrendszer betartásával párosult. 1945 júliusában már öt, decemberben tíz gyermekotthon működött vidéken. Budapesten ebben az időben harmincnégy gyermekotthon létezett, megközelítőleg háromezer gyermekkel és háromszázötven felnőttel. Az otthonok több szempontból is különböztek egymástól: voltak kisdedotthonok, otthonok tízéves korig és tíz-tizenöt évesek számára. A tizenöt és tizenhét éves korúak otthonait Mittel-hahsaráknak hívták. 1946 elején a Palesztina Hivatal a cionista ifjúsági mozgalmak képviselőivel, a WIZO-val (a cionista nőszervezettel) és a Joint gyermekosztályával együttműködve létrehozta az Ifjúsági Alíja Bizottságot.⁴⁸

1946 áprilisában a fővárosban kétezernyolcszáz, a vidéken négyezer gyereket gondoztak a különféle otthonokban. A cél az volt, hogy testi és lelki szempontból felkészítsék a gyerekeket az aljára (Alijat hanoar). Végül is a Briha keretében 1946 őszéig kétezeröttszáz gyermek hagyta el Magyarországot.

1945 nyarán érkeztek meg az első sliahok (küldöttek) az országba. Ők a Moszad Le-Alija Bet emberei voltak, s a brihát segítették elő. A briha, azaz a menekülés a közép-kelet-európai zsidóság nagy, szervezett erec jiszraeli bevándorlása volt. Magát a mozgalmat is így hívták, s a ki/bevándoroltatást végző szervezetet is így nevezték.

Megérkeztek a kibuci mozgalmak emberei is.⁴⁹ Később is megfigyelhető volt az a jelenség, hogy a sliahok száma inkább függött az erec-jiszraeli/palesztinai erőviszonyoktól, mint a magyarországi helyzettől. A Hasomer Hacair két sliahja június elején érkezett meg, a Hanoar Hacionié a Moszad le-alija bét keretében jött Magyarországra. Egyikük, Levi Argov Joel Pálgit váltotta fel a Briha ügyeinek intézésében. Az idők folyamán még öt Hasomer Hacair sliah érkezett Magyarországra, köztük Arje Jaari (Hunwald Pál), a mártírhalált halt Szimcha Hunwald (Hunwald Sándor) testvére. A Kibbuc Hameuchad 1945 és 1946 között körülbelül tíz sliahhal rendelkezett.

Az ifjúsági mozgalmaknak olyan korcsoporttal (22–35 éves korúakkal) is foglalkozniuk kellett, amellyel korábban nem volt dolguk: most e rétegek-

nek is szállást és munkát kellett találniuk. Új szervezeteket alakítottak számukra: az Ichud Mapai havérjai létrehozták a Haoved Haszocialishti mozgalmat, a Hanoar Hacioni Haoved Hacioni néven új-jáalakította Haoved mozgalmát, a Hasomer Hacair pedig megalakította a Haoved Haborochowi mozgalmat.⁵⁰

A második világháború előtt minden cionista párt külön halucszervezettel rendelkezett. Ez az állapot 1943-ban megváltozott: ekkor jött létre a Haluci Bizottság (Vaadat Chalucit), melyben a pártok képviselői vettek részt. A német megszállással alakult meg a Vaadat Hagana, azaz a Védelmi Bizottság.⁵¹

A második világháború alatt megalakult Hechaluc egysége 1945 novemberében szűnt meg. A Mizrachi halucmozgalma, a Hechaluc Hamizrachi ekkor lépett ki az egységes szervezetből, és az Agudat Jiszraellel együtt létrehozta a BACHAD-ot, azaz a Brit Chalucim Datiimot.⁵² 1946 januárjában azonban ismét helyreállt az ifjúsági mozgalmak egysége: a mizrachisták elhagyták a BACHAD-ot, és csatlakoztak az ekkor megalakuló BICH-hoz (Brit Irgunim Chalucimhoz).⁵³

A haluci mozgalom jellegéről folytatott viták azonban ezzel nem szűntek meg. A viták és összetűzések, miként a múltban is, az erőviszonyok körül mozogtak: az egyes mozgalmaknak juttatható anyagi támogatás és az aljárészesedés ugyanis ennek függvényében alakult ki. A Mizrachin kívül ilyen vita támadt akkor, amikor a Dror-Habonim 1946 februárjában Dror-Habonimra és N/e/C/a/CH Habonimra vált szét.⁵⁴ A Mapaiban történt szakítás után a Necach Habonim megmaradt a Mapaiban, míg a Dror-Habonim az Achdut Haavodához csatlakozott.⁵⁵ 1946 februárjában a Hechaluc képviselői, az ereci sliahokkal és a Genfből Budapestre érkezett Nathan Schwalbbal együtt próbálták meg tisztázni a félreértéseket, de kísérletük kudarcba fulladt.

A Haoved mozgalom is kettévált: Haoved Haszocialisztira Haoved Hakibbucira. A szakadás 1946 szeptemberében történt. Az előbbihez ekkor harmincegy szniff és öt hach-sara csatlakozott, az utóbbihoz pedig tizenhárom szniff és tizenegy hahsara.⁵⁶ A Haoved Haszocialishti a Mapai vonzáskörébe tartozott, és a Kibuc Hameuchad kibucába aljáztatott, a Haoved Hakibbuci az Achdut Haavoda-Poale Cion Párt hoz (Cionista Munkásegység Pártjához) állt közel.

A Joint jegyzőkönyve szerint 1946 decemberében Budapesten és vidéken hetvenhat ipari plúga volt

kétezer-hétszázhuszonegy haluccal és harminckét mezőgazdasági plúga ezeröttszáz-harmincyolc haluccal.⁵⁷ Ezek a számok akkor is sokatmondók, ha tudjuk, hogy valószínűleg eltűzött adatokról van szó.

A cionista mozgalom sikere természetesen nem mindenkinek volt ínyére, s ebben az időben már több sajtótámadást indítottak ellenük. Ezek egy része a baloldali cionizmust bírálta, más cikkek viszont az egész cionista mozgalom létjogosultságát tették kérdésessé. A már említett *Szabad Nép*-beli támadás után 1946-ban több olyan cikk is megjelent, amelyet kiábrándult kivándorlók írtak, bírálva a cionista „propagandistákat”. A *Magyar Nemzet*-ben például 1946 májusában megjelent egy cikk *Palesztinai üzenet a magyar zsidóságnak* címmel, melyet a tel-avivi Gáti Gyula írt.⁵⁸ Gáti szerint: „Pedig a politikai helyzet éppen Palesztinában súlyosabb, mint akárhol másutt a világon. Az arabok és a zsidók állig fel vannak fegyverkezve... A zsidó ifjúság fel van heccelve. Terror-esetek naponta fordulnak elő... Az ország komoly politikai tényezőinek szinte egyöntetűen az a véleményük, hogy itt még olyan véres események fognak le játszódni, amilyenek Josephus Flavius idejében sem voltak. És ide, ebbe az arab-angol tengerbe bezárt gettóba akarják a zsidó államot beékelni? Kész gyilkosság!...”⁵⁹ Gáti egyéni reménytelenségére a következő számban Parragi György kisgazdapárti országgyűlési képviselő reagált, aki vezércikkében ezt írta: „Ezért Palesztinába csak az vándoroljon ki, aki nem fáradt bele a harcba, a gyűlöletbe, az örökös résen állásba, aki a bombával szemben kész másik bombát dobni, aki otthonosan érzi magát az utcai tűzharcokban, akinek idegei kibírják a gyűlölet rekedt ordításait. Aki nem ezt keresi, az csalódní fog. Aki abban bízí, hogy talál egy zugot, ahol halottai emlékének élhet, ahol vérző sebeit begyógyíthatja, ahol felzaklatott lelkét megnyugtathatja, ahol nem lát többé vért és erőszakkal meggyilkolt halottakat, ahol nem lobog véresen az antiszemitizmus kénes tüze, az ne menjen Palesztinába, mert úgy jár, mint Gáti Gyula, aki sok társával a partokon lesi, mikor szállhat fel a legközelebbi hajóra, mely visszahozza Magyarországra.”⁶⁰

A Magyar Cionista Szövetség a következő nap hivatalos nyilatkozatot juttatott el a *Magyar Nemzet* szerkesztőségéhez, melyben visszautasította Gáti állításait.⁶¹ A briha, a szervezett kivándorlás – ennek ellenére – továbbra is folytatódott.⁶² 1945 júniusában–júliusában világossá vált, hogy Románián keresz-

tül nem lehet tömeges aliját lebonyolítani. Cvi Rozman, a Briha Lengyelországban tartózkodó egyik irányítója Magyarországra érkezett, hogy felmérje a Nyugatra távozás lehetőségeit. Az első kivándorló csoportok meg is érkeztek Grazba. A pénzügyi fedezetet a Hasomer Hacair két első slihja, Argov és Ben-David biztosította úgy, hogy – állítólag – Észak-Itáliában találkoztak egy általuk nem ismert személlyel, aki tizenkétezer fontsterlinget adott át azzal, hogy fordítsák a menekültek segélyezésére.⁶³ A briha általános szervezését (hajók indítása stb.) ereci slihok, a határátlépés és más helyi problémák megoldását helyi cionisták intézték. A Moszad Le-alija Bet első emberei a Zsidó Brigád segítségével érkeztek

A Hanoar Hacioni vezetési értekezlete.
 Budapest, 1946
 A szónok Jehuda Talmi

Magyarországra. 1945 júniusában érkezett Jona Rosen, aki Argov hazatértéig vele együtt szervezte a brihát.⁶⁴ 1945 augusztusában Budapestre érkezett Jehuda Talmi (a Hanoar Hacioni tagja), és télen csatlakozott hozzá Mordechai Weiser, aki mizrachista volt. A Magyarországot elhagyók zöme Budapestről indult, és Sopronon keresztül Wienerneustadtba (Bécsújhelyre) érkezett. A briha útvonalai azonban nem voltak állandóak, hanem lehetőség szerint változtak. Ezen a főútvonalon kívül 1945 őszén új útvonal nyílt Szabadkán keresztül Zágrádba. Még a Betar tagjai is a briha útvonalait és állomáshelyeit használták. A Briha tevékenységét a magyar és a

szovjet hatóságok egyaránt eltűrték. Jehuda Talmi vallomása szerint a kommunistákkal való együttműködés több feltételen nyugodott: az egyik az volt, hogy szökött szovjet katonákat nem juttatnak ki Palesztinába. Ezt a Briha szervezői nem tartották be. A másik a pénzügyi feltételekre vonatkozott. A Briha magyarországi irányítói megegyeztek Vas Zoltánnal, hogy minden nekik küldött dollárt a Nemzeti Banknál váltanak be.⁶⁵ A Briha pénzügyileg két lábon állt: költségvetésének egyik részét a Magyarországra illegálisan érkező sliahoktól kapott pénz, másikat a Joint támogatása alkotta.⁶⁶ 1945 novemberéig – Levi Argov vallomása szerint – harminc-negyvenes csoportokban 30 000 zsidó használta tranzitállomásként Magyarországot. A kivándorlás azonban nem zajlott zökkenőmentesen. 1946 áprilisában a rendőrség feltartóztatott egy Budapestet elhagyó s kivándorlókat szállító vonatot, s a kivándorlók között volt nyilasokat talált. Jona Rosent és több munkatársát letartóztatták, s házkutatást tartottak az Ezránál, ami a Briha irodájának álneve volt. Rosennél pár ezer dollárt, hamis fontot és kb. 4–5 kg aranyat találtak. Eliezer Szade, a Kibbuc Hameuchad sliahja, aki nem főállásban foglalkozott a brihával, Vas Zoltánon keresztül próbálta meg kiszabadítani Rosent.⁶⁷ Jehuda Talmi, aki ekkor Németországban tartózkodott, Ben-Gurion utasítására visszajött Magyarországra, s Stöckler Lajos, a neológ hitközségi elnök segítségével próbálta meg elérni Vas Zoltánt. Talmi – vallomása szerint – a Vörös Hadsereg „vezetőjével” (vagy egyik vezetőjével) is tárgyalt Rosen kiszabadítása érdekében. A letartóztatottakat húszezer dollár befizetése árán szabadították ki.⁶⁸ Jona Rosen végül kiszabadult, de többet nem foglalkozhatott a brihával. Ennél az akciónál egyébként Jehuda Talmi kapcsolatba került Pálffy György tábornokkal is. A Briha nagy korszaka ezzel le is zárult, hiszen a kivándorlás akadályozása komoly veszélyeket rejtett magában. A Briha természetesen továbbra is foglalkozott kivándoroltatással, de sokkal nagyobb körültekintéssel és óvatossággal, mint korábban. De még így sem sikerült elhárítaniuk a veszélyeket. 1946 végén Eliezer Sade-t – Stöckler Lajos közvetítésével – magához kérte Rajk László belügyminiszter. Rajk nyíltan „keleti”, azaz Keletre történő (ezen a Szovjetunió értendő – N. A.) deportálással fenyegette meg, ha nem hagyja abba a briha szervezését. Sade elment Vashoz, és Vas, miután Rákossal beszélt telefonon, megnyugtatta, hogy folytathatja a munkát.⁶⁹ A Briha munkája több szempontból is megneheze-

dett. Az amerikaiak vonakodtak, hogy a magyar zsidókat felvegyék az UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) táboraiba. Eliezer Dekel (Dekl?), a Briha európai vezetője becslése szerint 1945-ben és 1946 első negyedében hetvenezer zsidó érkezett Magyarországról, de ebből csak kb. tizenötezer volt magyar állampolgár. Jehuda Talmi és Jona Rosen becslése szerint 1946 végéig hatvan-ezer zsidó hagyta el az országot, ebből tizennyolcezer volt magyar állampolgár, s csak az egytizedük ment Palesztinába.

A magyar cionista mozgalom nagy hiánya volt, hogy még mindig nem sikerült engedélyt szerezni egy hetilap kiadására. Salamon Mihály már 1947 februárjában is folytatott erről megbeszéléseket a Tájékoztatásügyi Minisztériumban (Ministerium für Informationswesen).⁷⁰ Végül 1947. május 29-én jelent meg a *Zsidó Út*, de a harmadik számot sem érte meg. A lap főszerkesztője – állítólag Kéthly Anna és Horváth Zoltán nyomására – Dénes Béla lett.⁷¹

A zsidókat ért atrocitások miatti s Rákosi Mátyáshoz írt 1946. augusztusi tiltakozó memorandumot a

Salamon Mihály

Magyar Cionista Szövetség is aláírta.⁷² A pogromok feletti fölháborodásukban a cionisták – a hitközségi vezetőkkel egyetemben – követelték a karhatalom azonnali bevetését, rögtönítélő bíróságok hatáskörének ezen ügyekre való kiterjesztését és a zsidók életének, vagyonának megmentését célzó intézkedések életbe léptetését.

1946 végéig igen jó kapcsolat állt fenn a cionista szervezetek és a Stöckler Lajos vezette hitközség között, annak ellenére, hogy a cionisták egész más szerepet szántak volna a hitközségeknek, mint maga a hitközség vezetése (és talán tagságának többsége is). A Magyar Cionista Szövetség 1946-ban keletkezett hitközségi programja leszögezi: „A hitközségek nem lehetnek többé a múlt század liberalizmusának szellemében értelmezett pusztán vallásfelekezeti szervek.”⁷³

A hitközség és a cionisták viszonyát jelentősen rontotta a már említett dr. Benedek Lászlónak, a Zsidó Kórház főorvosának személye, aki meggyőződéses anticionista volt. 1946 márciusában Benedeket beválasztották a Zsidó Világkongresszus Elnöki Tanácsába.⁷⁴ Dr. Benedek, aki kommunista párttag volt, az MKP Titkárságához írott levelében megküldte a meghívót és az ismeretterjesztő anyagot, s megkérdezte, mit tegyen.⁷⁵ Benedek leírta aggályait is: „Egy elnöki tanácsi összejövetelen vettem részt. Úgy látom, hogy a szervezet egy cionista fedőalakulat – mely külföldi, különösen angol–amerikai összeköttetésekre támaszkodik, és célja a magyarországi zsidók körében a Palesztina-gondolat népszerűsítése – más vonalon, de ugyanazon céllal, mint a cionisták. Úgy látom, hogy a palesztinai gondolat tőkés csoportjához állnak közel – bár állandóan szocialista meggyőződésüket hangoztatják. A béketárgyalásokon ez a szerv képviseli a zsidóságot.”⁷⁶

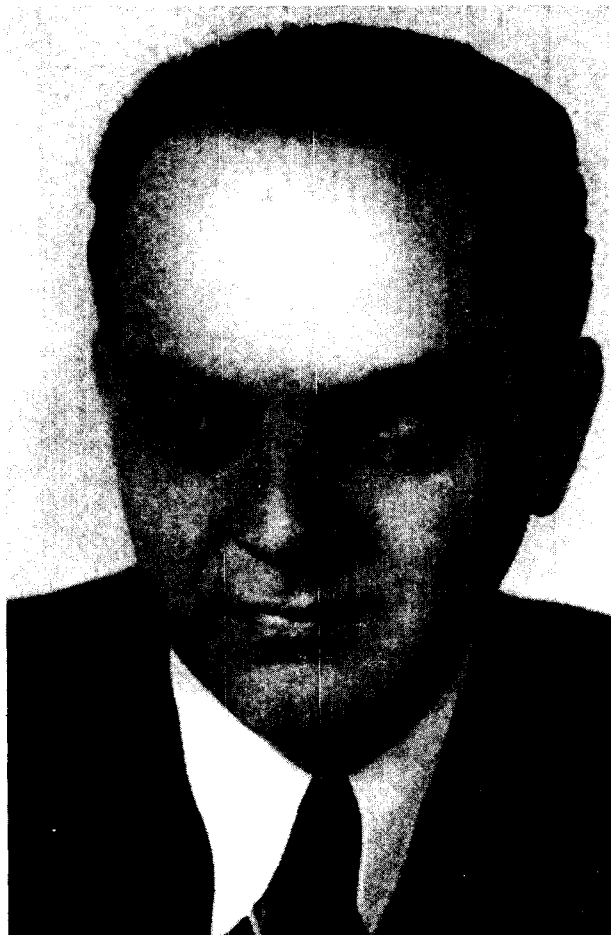
Az 1947-es év első fele a totális szembenállás jegyében zajlott. A közeledő hitközségi választásokra a cionisták megalakították a Cionista Választási Párt a Demokratikus Hitközségért nevű szervezetet, majd a hitközség is létrehozta saját választási blokkját, a Zsidó Egység Demokratikus Hitközségi Pártot.⁷⁷ A két párt vehemens politikai küzdelmet folytatott egymással, melynek része volt az éles publicisztikai párvialadal és a politikai nagygyűlés éppúgy, mint a baloldali pártoknál, főleg az SZDP-nél való lobbizás. A „harcban” részt vettek a Budapesten tartózkodó sliahok is: Jámbor Ferenc és dr. Náthán Sándor kemény szavakkal ítélte el a hitközségi vezetést.⁷⁸ Stöckler Lajos és a cionisták céljai valóban mások voltak, s a hitközségi elnök joggal hivatkozhatott arra,

Jehuda Talmi és Ilona Rosen.
 Moszad sliahok Magyarországon. 1946

hogy neki a pesti zsidóság minden rétegét képviselnie kell. A cionisták viszont – politikai maximalizmusuk (nem hajlandók együttműködni az asszimilánsokkal) és egyes képviselőik túlhajtott dogmatizmusa mellett – okkal bírálták a Pesti Izraelita Hitközség kebelén belül újból megjelenő paternalizmust és egyszemélyi vezetést.⁷⁹

A cionisták és a hitközségi párt is sokat próbálkozott, hogy befolyást szerezzen a szociáldemokratáknál. Az SZDP csak azzal törődött, hogy bent legyenek a képviselő-testületben.⁸⁰ S itt nem sokat számított egyes cionista vezetők régi szociáldemokrata tagsága vagy személyi kapcsolatai sem. Végül 1947 augusztusában a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium – hivatkozással az országos választásokra – arra utasította a hitközséget, hogy halassa el a választást.⁸¹ Egyes források szerint az 1947-es választások előtt Farkas Mihály, az MKP Politikai Bizottságának tagja fogadta a Hasomer Hacair vezetőit, és speciális propagandaanyaggal, többek között a Gromiko-beszéddel látta el őket. A Gromiko-beszédet a Hasomer Hacair és a Borochoy Kör jelentette meg Budapesten.⁸² A Palesztina Hivatal munkáját megzavarta, hogy vezetőjét, dr. Náthán Sándort 1947 nyarán kiutasították az országból. Kiutasítása szoros kapcsolatban állt a hitközséggel folytatott választási küzdelemmel. Utóda dr. Szőnyi Géza lett.⁸³

Dr. Görög Frigyes

A kommunisták egyre többet foglalkoztak a Jointtal. Dr. Ajtai Miklós 1947. május 27-én, Farkas Mihályhoz írott levelében leírta: „...az irányunk az, hogy minél mélyebben nyúljunk bele a Joint-ügyeibe, megakadályozzuk, hogy a tízmillió Ft-juk a reakció támogatását szolgálja, és visszaszorítsuk a cionista vonalat.”⁸⁴ Azt is leírta, hogy a belügyi és népjóléti miniszteri biztosok jogkörének tágításával próbálják meg ezt elérni. Ajtai megismételte azt a vádat, hogy „...annak idején a választásoknál Joint-pénz folyt kisgazdapárti választási célokra...”⁸⁵ A levél utalt arra, hogy Joint-ügyben az „elvtársak” között komoly nézeteltérések vannak. A Jointhoz kirendelt népjóléti miniszteri biztos, a kommunista Zeitinger Jenő 1947 nyarán már egyre radikálisabb „megoldásokat” tanácsolt a kommunista pártnak. Egy 1947. július végén, az MKP

központi tömegszervezeti osztályának íródott levelében beszámolt a Jointban törtétekről.⁸⁶ Zeitinger levelében azt írja, hogy Görög Frigyes a Magyarországon járt Joint-megbízottakat „arra használta fel, hogy az állam különböző vezetőinél tiltakozzanak az őáltaluk sérelmes ellenőrzés ellen”.⁸⁷ A jelentés kifogásolta, hogy a pénzek egy részét „cionista reakciós propagandára” fordítják, s hogy hahsarákat finanszíroz a Joint. A száztíz „kiképzőtábor” létén kívül az is irritálta Zeitingert, hogy a Joint Külföldi Osztályán keresztül jobb módú rétegeket segít hozzá ahhoz, hogy elhagyják az országot. Jelenti, hogy a Gazdasági Rendőrség vizsgálatot folytat ebben az ügyben. „A magyarországi zsidók különállását a magyarságtól állandóan elősegíti és életben tartja” – fogalmaz Zeitinger, s hozzáteszi „Ún. Munka- és Üzemszervező Osztályán keresztül ipari szövetkezeteket finanszíroz, gyártelepeket, mezőgazdasági kollektívákat tart fenn, melyek a demokratikus Magyarország életében úgy Budapesten, mint vidéken gennyes góccok képeznek...”⁸⁸ Majd megfogalmazta a Joint problémájának kezelési módját: működése feltétlenül szükséges, de nem Görög vezetésével. Görög Frigyes, aki Peyer Károlytól dr. Balogh Istvánon át Nagy Ferencig széles skálán tartott fenn jó viszonyt politikusokkal, szálka volt a kommunisták szemében. Zeitinger Görög leváltását a választások utánra javasolta, hiszen azonnali eltávolítása a „reakció” malmára hajtaná a vizet, s a több ezer Joint-segélyen élő embert a párt ellen hangolná. „A választások után, miután pártunk izmosodása és megerősödése már bekövetkezett, ezt a feladatot politikusán meg lehet oldani...”⁸⁹

A zsidó állam kikiáltását lehetővé tévő nevezetes ENSZ-döntés után, 1947. december 1-jén Salamon Mihály, a Magyar Cionista Szövetség elnöke beszédet tartott a Magyar Rádióban, melyben világtörténelmi eseményként írta le a zsidó állam megteremtését. Ezután nem sokkal (7-én) ünnepélyes cionista nagygyűlést tartottak a városi színház épületében.⁹⁰ Még az ortodox hitközség is ünnepélyesen köszöntötte a zsidó államot.

A cionista szövetség munkáját ebben az időszakban is aktívan meghatározták a belső pártpolitikai viták. A legkeményebb „összezsapások” a sékelosztások körül voltak. 1947. szeptember végén a cionista szövetség kebelében működő Országos Sékelbizottság ülését viharos jelentek tarkították.⁹¹ A Hasomer Hacaír-tag, dr. Nógrádi Frigyes nem ismerte el a Sékelbizottság többségi döntését, miszerint csak a sé-

kel harminchárom százalékát osztanák fel a pártok között. Nógrádi elhagyta az ülést, mire a Sékelbizottság tagjai eldöntötték, hogy megkezdik a sékel szétesztését. A Hasomer Hacair és az Achdut Haavoda-Poale Cion Párt tagjai erővel akadályozták meg ezt. A botrány miatt mind a két fél levelek tömegével árasztotta el a Cionista Világszervezet különféle fórumait. Eljahu Dobkin 1947. október 19-én írott levelében mind a két félnek igazat ad: a Sékelbizottságnak nem volt joga, hogy korlátozza a sékel feloszthatóságát, a két pártnak viszont tartózkodnia kellett volna az erőszaktól.⁹²

1948. január 20-án megalakult a cionista szövetség „vallásellenes” politikáját ellenző, régi cionistákból álló Löamáán Cion (szó szerinti jelentése: Cionért, de Cionista Munkaközösség néven jelentek meg) csoport, melynek olyan tagjai voltak, mint dr. Herskovits Fábán vagy dr. Richtmann Mózes.⁹³ Az 1948. március 14-én lezajlott cionista tisztújító gyűlésen Bisselisches Mózeszt választották meg a cionista szövetség elnökének.⁹⁴ A cionista szövetség vezetésébe szinte kivétel nélkül baloldaliak kerültek be. Az alelnökök Weiler Ferenc (Ichud Mapai), dr. Kertész Sándor (Achdut Haavoda) és dr. Kulcsár István (Hasomer Hacair) lettek. A főtitkári posztot dr. Benoschofsky Ilona kapta meg.⁹⁵ A baloldali fordulat egyik oka az volt, hogy Stöckler Lajos ragaszkodott ahhoz, hogy csak akkor működik együtt a cionistákkal, ha vezetésük a három baloldali párt egyikéből kerül ki.⁹⁶ Mivel a többi pártot sem lehetett teljesen háttérbe szorítani, az elnöki funkciót egy „semleges” cionistával töltötték be. Így esett a választás Bisselischesre.⁹⁷ Benoschofsky Ilona helyét 1948 kora nyarán Gálos Henrik vette át.⁹⁸

A Magyar Cionista Szövetség hivatalos jelentése szerint 1948-ban a cionisták több mint ötvennyolcezer sékelt gyűjtöttek. De a sékelakciónál több is történt. A zsidó állam tervezett kikiáltásával párhuzamosan a Szochnut Hagana-gyűjtést (Magbit Hagana) szervezett. A magyarországi akciót Mose Noszin (Noszin Mór) irányította. Noszin, aki még 1933-ban kivándorolt Palesztinába, a Szochnut technikai osztályán dolgozott. Arthur Hantke, a Keren Hajeszod kuratóriumának elnöke kérte ki őt a Szochnuttól, és küldte Magyarországra KH delegátusként. A gyűjtésben a KKL is részt vett. Ez volt az a már említett akció, melynek lebonyolításánál a már említett Vas Zoltán és Gál András, a kereskedelemügyi miniszter titkára is segített.⁹⁹ A pénzből több százezer kiló cukrot vásároltak, a fennmaradó összeg-

ből pedig a cionista delegátusok dollárt szereztek, és transferrálták Palesztinába.¹⁰⁰

1948-ban végre mód nyílt hitközségi választás megtartására. De a cionisták belföldi pozíciójának romlását jelezte, hogy áprilisban a két választási párt közösen ülésezett, majd megalakították a közös választási blokkot, a Zsidó Egység Hitközségi Választási Pártot.¹⁰¹ Az *Új Élet*ben megjelent sztálinista hangvételű kommentár pedig előrevetítette a későbbi eseményeket.¹⁰² Az „idők” megváltozását mutatta az is, hogy a Joint cionista és kommunista-szociáldemokrata csoportjának lapjai között is eldurvult a hangneme.¹⁰³ A Pesti Izraelita Hitközségben pedig megalakult az MDP-csoport, melynek elnöke dr. Benedek László lett.¹⁰⁴

Az 1948 elejétől Csehszlovákiából a jisuvba történő fegyverszállításoknak magyar vonatkozása is volt. A magyar vezetés beleegyezett, hogy Magyarország tranzitállomás legyen. 1948-ban legalább négy nagyobb fegyverszállítmány ment keresztül az országon. Chaim Gurit, a Hagana emberét letartóztatták, de az Államvédelmi Hatóság jóvoltából kiszabadult. Ezek a lépések nem történhetek volna meg a Szovjetunió hallgatóságos beleegyezése nélkül.

A palesztinai pártpolitika a magyar helyzetre is hatással volt. Palesztinában a Hasomer Hacair a Tnua L’Achdut Haavoda-Poale Cion 1948 májusában megalakította a MAPAM-ot (Mifleget Poalim Meuhedet = Egyesült Munkáspárt). A fúzió Magyarországon – legalábbis részben – bekövetkezett: 1948 októberében a két „marxista-cionista” párt bejelentette, hogy közös listán indul a cionista szövetség tisztújító nagygyűlésén.¹⁰⁵

Az új baloldali pártkoalíció nagy vehemenciával vetette bele magát azokba a pártküzdelmekbe, melyekből – hegemoniájának köszönhetően – győztesen került ki, de amely győzelmet – paradox módon – éppen a magyar belpolitika balra tolódása miatt már nem tudta sokáig élvezni.

JEGYZETEK

1 Itt csak két műre hivatkoznánk: Zvi Zehavi: *Mebitbollelut lecijonut. Jerusalamim*, 1973. 469–494. o.; Hava Eichler: *Idan badas ba-cijonut Hungarija be-sanim 1945–1946*. In: Dapim le-heker t’kufat Ha-Soa/n8, Tel-Aviv, 1990. 81–102. o. (A továbbiakban: *Eichler*.)

2 Lásd Randolph L. Braham: *A magyar Holocaust*. Bp., 1988. 452–488. o. (A továbbiakban: *Braham*.)

3 69 ezer embert a gettóban, 25 ezret a nemzetközi gettóban, 25 ezret a nemzetközi gettó védett házaiban és további 25 ezret rejtőzködés közben ért a pusztulás. A Budapestre visszatértek közül 5 ezer zsidó munkaszolgálatból szabadult, 20 ezer pedig koncentrációs táborból. Lásd: *Braham* 454. o.

4 *Braham* 455–456. o.

5 *Braham* 457–458. o. A szervezet neve: Ouvre d'assistance pour les éprouvés de guerre, Section Europe Sud-Est Centrale, azaz A Háború Károsultjait Segítő Mozgalom Délkelet- és Közép-európai Osztálya.

6 Zeisler Zoltánnal együtt fontos tagja a húszas évek végén megalakuló mozgalomnak. Lásd: Feldmann László: A cionista mozgalom Miskolcon. In: Rav Slomo Paszternak: *Miskolc és Környéke mártírkönyve. A szent gyülekezetek Hidasnémetitől Mezőkövedig és Ózdig*. Tel-Aviv, 1970. 42–44. o. Groszmann már 1931-ben a helyi cionista szövetség titkára: *Zsidó Szemle*, 1931. szeptember 25. (XXVI. évf. 34–35. sz. 15. o.). Többször is említik még a *Zsidó Szemle*ben: 1935. április 5. (XXX. évf. 13. sz. 14. o.) és 1937. január 29. (XXXII. évf. 4. sz. 12. o.). A miskolci cionistákat képviselte a Szövetség IX. országos értekezletén, 1937. január 31-én. In: *Zsidó Szemle*, 1937. február 5. (XXXII. évf. 5. sz. 4. o.).

7 A magyar királyi rendőrség miskolci kapitányságának jelentése. 1935 november 22. In: MOL K 149 651. f. /2 1936–1–3453 (1 7/17–1935. biz.). Weisz Pál a bogérok (17–18 évnél idősebb cionista fiatalok) részére tartott előadást a birodalmi kolonizációról. Ezt a kísérletet összehasonlították a palesztinai kibbucrendszerrel.

8 1945 novemberében Millok Sándor államtitkár közölte, hogy a zavaros körülmények és Németország felosztása miatt lehetetlen hazahozni a deportáltakat tél előtt. Erre reagáltak így a cionisták. Lásd: *Eichler* 83. o.

9 Dr. Görög Frigyes ügyvéd és pénzügyész. 1948-ban a hatóságok nyomására kivándorolt az országból, de ezek után is több pozíciót töltött be. Többek között a hatvanas években ő a Magyar Zsidók Világszövetségének a díszelnöke. 1978-ban hunyt el. Lásd: *Új Kelet*, 1967. május 5. 5711. sz. 5. o. (Sábbáti melléklet) (Dr. Görög Frigyeszt ünnepli a dél-amerikai zsidóság), valamint 1978. december 15. 9248. sz. 4. o.

10 A Joint másik igazgatási szerve a „Joint Comité. Elnöke 1945–1948 februárjáig: dr. Görög Frigyes. 1948 februárjától 1951 őszéig dr. Szücs Géza. Tagjai voltak: Kahán-Frankl Samu, Stöckler Lajos, 1945-től 1946 elejéig dr. Geyer Albert mint az MCSZ elnöke (utóda 1948 márciusáig Salamon Mihály, majd 1949 márciusáig Bisselisches Mózes), dr. Benedek László (egészségügyi szakértő), Zeitingner Jenő (a Népjóléti Minisztérium biztosa), dr. Szücs Géza (a párizsi Joint központ kiküldöttje). Lakatos Sándor, a BM biztosa és 1947-től az amerikai Joint kiküldöttje, Israel G. Jakobson. Országos Zsidó Segítő Bizottság (OZSSB). Elnöke: dr. Görög Frigyes. Tagjai: dr. Szücs Géza, Zeitingner Jenő, dr. Harsányi Sándor (BM-kiküldött), Vida Miklós (pesti osztályvezető), Wagner Béla (pénzügyi osztályvezető, 1947-ben meghalt), dr. Ungár Béla (a vidéki osztály vezetője, a Mizrahi párt tagja), Weisz Rudolf (szállítási osztályvezető), Révész László (a gyermekosztály vezetője). A cionista ifjúság részéről dr. Nagy László (1946-tól 1948 márciusáig), Halpern József (a pesti ortodox hitközség titkára), Domonkos Miksa (a pesti neológ hitköz-

ség titkára) és az egyes zsidó intézmények vezetői (például: dr. Löwinger Sámuel, az Országos Rabbiképző Intézet vezetője, Steiner Marcell, a szociális bizottság vezetője). Tagok még: a nagyobb vidéki városok hitközségeinek vezetői stb. In: *BM Történeti Irattár IV-15a: Gálos Henrik és Dénes Béla ügye* (Gálos Henrik kihallgatása 1953 III. 6.).

11 A Joint 1945-ös költségvetése 3 837 10 72, 1946-ban 9 499 509 72 dollár volt. Lásd: *Garai* 50. o.

12 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 17-én elfogadta a 200/1945. ME számú rendeletet, mely hatályon kívül helyezte a Horthy- és a nyilas uralom alatt hozott összes zsidóellenes törvényt és rendeletet. Ez a szemlélet az 1946. évi XXV. törvénycikkben is érvényesült. Lásd: *Braham* 459. o.

13 Vidéken 1945 végére az 1939-ben fennállott 704 hitközségből 258 újra működött. Sok azonban az istentisztelethez szükséges tíz férfi, a *minjan* hiánya miatt beszüntette tevékenységét. 1946-ban az országban 102 neológ hitközség volt, az ortodoxoknak 146 hitközségük volt. Lásd: *Braham* 459–460. o.

Stöckler Lajost 1945. március 22-én választották meg a hitközség elnökének. Lásd: *Eichler* 82. o. Stöckler ezen kívül az Országos Zsidó Alap elnöke is lett.

14 Avraham Fuksz: *Jesivot Hungárija bigdulan ub'hubanan*. Jerusalamim, 5739/1978. I–II. Az itt szereplő adatokat Fuksz I. kötete 24. fejezetéből vettem (315. o.). A paksi jesiváról a II. kötet 204–205. oldalain lehet olvasni.

15 Rav Grünfeld később Antwerpenbe távozott. A paksi és a vadkerti jesiva 1956-ig fennmaradt. Mindkét tanházra az volt a jellemző, hogy a tanítványok elsősorban nagyvárosokból (főleg Budapestről és Debrecenből) jöttek. Pakson körülbelül 60–70 bahur (diák) tanult. In: *uo*.

1956 után kb. a hatvanas évek közepéig (1966–1967) volt még egy ún. „kis jesiva” Budapesten.

16 Jehuda Talmi elbeszélése szerint a halucoknak nem voltak komoly fegyvereik, inkább csak botok és kapák álltak a rendelkezésükre. Lásd: *Slibut Lögola 1945–1948*. Jad Tabenkin, Bet Lohame Hagettaot 1989. 271. o. Valamint Pelle János interjúja. Talmival. Lásd: *Múlt és Jövő*, 1993. 4. 72. o. (Egy cionista Budapesten).

17 Abádi Ervin (Aharon Abadi), a Betar egyik vezetője így jellemezte a helyzetet: „...A Jointban működő kommunista párt abban az időben nagyon fontos szerepet töltött be. Az volt a feladata, hogy szemmel tartsa, ellenőrizze és jelentse a Jointban történő eseményeket a Párt központjának, amelyek politikai vonatkozásban fontosak lehetnek. Például mi, mennyi és mikor érkezik Amerikából. Például hogy viszonylik a Joint a magyarországi cionista mozgalomhoz... mennyivel támogatja a cionista szervezeteket... közvetve vagy közvetlenül támogatja a Joint a Brihát, az illegális cionista embermentő szervezetet...? És a Joint kommunista pártvezető titkára – akinek külön szobája volt, és mint párttitkár kapta a Jointtól a fizetést – állandóan szállította a jelentéseket, kezdve attól, hogy dr. Görög elnök aznap kikkel tárgyalt, egészen az utoljára befutott ruhaküldemény részletezéséig...” In: *Új Kelet*, 1953. április 24. (1433. sz. 4. o.) (Abádi Ervin: Tegnap történt XX. folytatás).

Abádi Ervin grafikus, festő 1918-ban született. A jobboldali Betar vezetőségi tagja volt. *A két csillag, két világ 1939–1945*

c. könyv szerzője (Bp., 1946. május). 1969-ben Izraelben megalapította *A Hét Tükre* c. hetilapot. 1979-ben hunyt el Izraelben.

18 Zeitinger Jenő 1946. augusztus 9-én a Joint kommunista és szociáldemokrata üzemi pártszerveinek értekezletén és október 23-án, a Joint dolgozók kommunista pártnapján élesen bírálta a cionistákat, mivel szerinte az angol kapitalizmus szolgálatában állnak. Egyes források szerint ő akadályozta meg a Joint cionista tisztviselőinek nagygyűlését azzal, hogy a főkapitányságon betiltatta. In: Magyar Országos Levéltár (MOL) XXXIII-4-a 7. d./46 Pro Memoria. (A továbbiakban: MOL) Ugyanakkor Zeitingerral 1948-ban az Államvédelmi Osztály emberei sem elégedettek: „Külön ki kell emelni Zeitinger Jenőt, a Joint népjóléti miniszteri biztosát (MKP), aki a jelek szerint vagy félre lett vezetve, vagy meg lett közelítve. A Joint kommunista pártszervezetében több ízben igyekezett bomlást előidézni, és értesülésünk szerint feleslet hatóságait nem tájékoztatja kellőképpen.” Jelentés a baloldali jelenlétéről a zsidó szervezetekben 1948. Budapest, 1948. február 26. In: MOL XXXIII-5-a 1. d./27

19 1948. november 4. Szirmai István előterjesztése a párizsi regionális Joint-tanácskozás magyar vonatkozásairól az MDP KV Titkársága ülésén. MOL 276. f. 54. 16. 264–265. o. In: *Múltunk*...

20 A Magyar Cionista Szövetség első vidéki szniffje a szegedi volt, mely 1945 októberében alakult meg. Ezek után az ország egész területén alakultak cionista helyi csoportok.

21 Eichler 86–88. o.

22 Az összes párt még több szervezettel rendelkezett. Pl. a klálcionisták létrehozták az Általános Demokratikus Cionista Blokkot: melynek tagja volt a Töchija, az Iparos Szakosztály, a Makkabea, a Herzlia, a Haoved Hacioni és a Hanoar Hacioni. 1946-ban a klálmozgalom kettévált világfederációvá és világ egyesületté. A magyarországi mozgalmak a világfederációhoz csatlakoztak. Hava Eichler közlése: 1994. november 3.

23 Dr. Herskovits Fábián 1907. október 8-án született Budapesten. A Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti fakultásán és a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézetben szerzett doktori oklevelet, illetve rabbidiplomát. 1933-ban az Olasz Országos Rabbiképző Intézet könyvtárában dolgozik, majd az olasz Collegio Rabbinico tanára és internátusának vezetője. A harmincas évek végén a római egyetemen és Tel-Avivban tanít (Jesivat Hajisuv Hehadas sel Hamizrachi). 1941-ben a PIH Belvárosi Körzetének segéd-rabbija és vallástanár. 1944-ben a pesti bölcsészkaron is tanít, valamint a deportálásokat ismertető röplapokat készít, emiatt uszítás vádjával rövid ideig letartóztatták. (MOL XXXIII-8-a 10. d.) Mivel kombattáns típusú ember volt, s cionista nézeteinek lehetőség szerint mindig hangot is adott, többször is konfliktusba került környezetével. Első Dohány utcai zsinagógában tartott beszédei után tiltakozó levelek tucatjai árasztották el Stöckler Lajos hitközségi elnököt, hogy azonnal bocsássa el állásából Herskovitsot. (MOL XXXIII-8-a 10. d.) (9) 1945. június 24., június 28., 29. Valamint: 2. d. (31). Több hírlapi vitája is volt. *A Magyar Nemzet* 1945. június 27-én (I. évf. 46. sz. 4. o.) A dohányutcai zsidótemplom egyik új rabbija nyilatkozik a zsidókérdésről címmel hosszú interjú kö-

zölt vele. „A változatlanul meglévő zsidókérdés feszültségét fokozó beteg típusok ezek [mármint az asszimilánsok – N. A.], száználmas figurái az »asszimiláció« őszintétlen, folyton alkudni kényszerülő, mindig »valamit« leplező, alakoskodással telt világnak, amely akaratlanul is elősegíti a reakció baci-lusainak erjedését. Nemcsak az újjáépítés szempontjából, hanem azért is, mert a pozitív zsidóság kiegyensúlyozott, egészséges lelki világa, szerény, de biztos megnyilatkozása és fellépése automatikusan megszüntetné a nem zsidó társadalmat zavaró szertelen mohóságot és ösztönösen megfelelő keretek közé korlátozná a térfoglalás túlzásait”

Az 1946-os pogromok után Herskovits vitába keveredett a *Köztársaság* című lappal. 1949 februárjában a hitközség párt-szervezete jelentette fel, amire magyarázkodó levelet kellett írnia. (MOL XXXIII-5-b 4. d./65. 1949. február 10. és 23.) Aljájára után a tel-avivi városháza kulturális osztályának igazgatója lett, majd 1981-től a Magyar–Zsidó Világszövetség ideiglenes elnöke. 1982-ben hunyt el. Lásd: *Új Kelet*, 1981. június 26. (10. 019. sz. 6. o.), 1982. március 5. (10. 230. sz. 4. o.), valamint május 21. (10. 293. sz. 4. o.).

24 Ezen a Bne Akiba kivételével részt vettek a cionisták. 1945. június 22. Hiszta drut Hanoar Hacioni Mazkirut Budapest el Hamazkirut Haeljona b' Erec Hiszrael. In: CZA S32/67. 25 *Chéрут* 1945. június 10. (ORKI)

26 Rossz politika. In: *Szabad Nép*, 1945. június 22. (III. évf. 72. sz. 3. o.): „Katonás menetben, énekszóval, lengő lobogó alatt élvezetőkkel és oldalvezérekkel vonulgat föl Budapest főútvonalain mostanában néhány különös alakulat. Idegen nyelvű indulóik hallatára értetlenül állnak meg a járókelők. A harsány dalok szövegéből azonban a jól figyelő fül keresi a »Cionista«, sőt s ezek után még nagyobb csodálkozással nézegeti a külső megjelenésében erősen a Hitlerjugend meneteléseire emlékeztető csoportot. Ezek a tüntető felvonulások rossz szolgálatot tesznek a zsidóság és a demokrácia ügyének. Huszonöt év antiszemitizmus heccpolitikája azt célozta, hogy a magyar zsidóságot kioperálják a nemzet testéből. Tudjuk, hogy ez a műtét igen fájdalmas volt, kis híján sikerült, és az áldozat, a zsidóság majdnem belepusztult. Annál meglepőbb, hogy a zsidóság megmaradt maroknyi csoportjában akadnak, akik be akarják fejezni a fasiszták félbemaradt művét: a zsidók elkülönítését a magyar nemzetből. Fasiszta külsőségek és itt-ott a fasiszta szellem visszfénye kíséri ezt a furcsa kísérletet. A cionista fiatalok parádés felvonulásai is tápot adnak az antiszemitizmusnak. Megnehezítik, hogy a magyarság leszámoljon az ellenforradalom szellemi örökségével, megnehezíti az építő nemzeti összefogást – de a legrosszabb szolgálatot magának a zsidóságnak teszi.”

27 Rafi a *Haderech* 1945. június 28-i számában (VI. évf. 12. sz. 11–12. o.) rámutat arra, hogy más országok szocialista szervezetei is használják az egyenruhát, a dalt és a zászlót. Majd kijelenti: „Az illegális legnehezebb napjaiban váll-váll mellett küzdöttünk a munkásmozgalommal és reméljük, hogy ez ezután is így lesz...” (12) Groszmann Sándor Válasz a Szabad Népek című írásában (13–14. o.) leszögezi: „A régi zsidó politika iránya: az asszimiláció, a magyarkodás, a liberális politika. Tudjuk, hogy ezt a vonalat a kommunista párt sem akarja táplálni. A mi irányunk a zsidó tömegek produktívizálása, a szegény zsidók védelme a gazdagokkal

szemben és végül a szocialista társadalom felépítése itt, vagy Palesztinában...” (13) De azt is hozzátézi, hogy az, hogy a zsidóság a kisebbségi helyzetet vagy az asszimilációt választja-e, az a zsidóság ügye. S a kisebbséggé nyilvánítás sem a magyarság vagy a demokrácia ellenére való. A példa a Szovjetunió nemzetiségi politikája.

28 Groszmann Sándor: Néhány szó a cionista ifjúság és a cionizmus körül forgó vitához. In: *Haderech*, 1945. július 5. (VI. évf. 13. sz. 16–17. o.). Az idézet a 17. lapon olvasható.

29 Dr. Nátán Sándor Izsák Ede elnöksége alatt a Keren Hajeszod főtitkára volt. 1947-es kiutasítása után a Szochnut pénzügyi vezetésében dolgozott. 1971-ben hunyt el Lásd: *Új Kelet*, 1971. november 12. 7090. sz. 6. o. (Dr. Kőrösy Ferenc: Dr. Nátán Sándor z. l. [héberül] sívjára).

30 *Eichler* 88. o. Krausz Miklós (Mose Krausz) ügye Izraelben is nagy port kavart fel. Krausz az ötvenes évek második felében kártérítést követelt a Szochnuttól 40 000 font értékben. Egyben felidézte mellőzésének körülményeit is, ami eltér a kutatók által leírtaktól. Lásd *Új Kelet*, 1956. február 8. (2288. sz. 3. o.) (A Szochnut nem ismeri el, hogy Krausz Miklósnak kártérítés jár) és 1958. november 26. 3139. sz. 10. o. (?) (Krausz Miklóst hallgatta ki elsőnek a bíróság a Szochnut ellen indított perében). Krausz a tel-avivi törvényszék Levin vezette tanácsa előtt 1958. november 25-én azt vallotta, hogy Barlas, a Szochnut aljaosztályának titkára már 1944-ben közölte, hogy dr. Nátán Sándort nevezi ki a helyére, s egy olyan Krausz leváltását követelő levélre hivatkozott, melyet állítólag az összes párt képviselője aláírt. Krausz szerint az egyik aláírás hamis volt, ezért összehívta a Palesztina Bizottság ülését, ahol eldöntötték, hogy Krausz tiltakozását továbbítják a Szochnut jeruzsálemi központjába. Krausz azt a megbízatást kapta, hogy a Szochnut végső határozatáig maradjon hivatalában, és dolgozzon együtt Náthánnal. Később Náthán egyszerűen – valószínűleg jeruzsálemi utasításra – kihagyta a munkából.

Chaim Barlas 1898-ban született Breszt-Litovszkban. 1929 és 1948 között a Jewish Agency képviselője Genfben, 1939 és 1940 között Törökországban. Általában a bevándorlás kérdéseivel foglalkozott. In: *Who is who in Israel*. Edited by Peretz Dagan. Tel-Aviv, 1960. 98. o.

31 Az Arany János utcából 1947 őszén költöztek az V. kerület Nádor u. 14. alá. Az V. kerületi előljáró-helyettes november 16-án jelentette ezt a polgármesternek (35. 479/1948), aki november 23-án kelt határozatában ezt tudomásul vette (387. 578. /1948. IV. a). In: Fővárosi Levéltár 3629 1945-IV. (XXI. 508. c Pojni üo. 2.)

32 Dr. József (Fisch) András vallomása. Bp., 1953. március 2. In: Belügyminisztérium Történeti Irattára V-111/788. (A továbbiakban BM TI). Ő egyébként 1946 elején lett a Joint pedagógiai osztályának a vezetője.

33 Jegyzőkönyv a Joint Comité üléséről. Bp., 1945. június 7. In: MOL XXXIII-4-a 1. d./6. Pedig a Joint nagy hangsúlyt fektetett a magyar politikai erővel való jó viszonyra. 1945 októberében – s ez később rendszeressé vált – a Rákosi Mátyás gyermekotthonnak küldtek „ajándékot”. Decemberben újví a ajándékosmagot juttattak el a Független Kisgazdapártnak, a Magyar Kommunista Pártnak és a Szociáldemokrata Pártnak. In: uo. Jegyzőkönyv 1945. október 9. és december 21.

34 Rohammunka. In: *Haderech*, 1945. szeptember 6. (VI.

évf. 22. sz.). (Lapszámozás nincs). A cikkíró megjegyzi: „Ugyanezek a cionisták ezek, akikről néhány hete azt írták, hogy kivonják magukat az ország újjáépítéséből...” Majd hozzátézi: a cikkre adott válaszaikat nem közölték a demokratikus pártok lapjai, de ők a munkával megadják a választ.

35 VI. Vándormozgalom a vészorszak után. In: Stark Tamás: *Zsidóság a vészorszakban és a felszabadulás után 1939–1955*. Bp., 1995. 99. o. (A fejezet: 90–108. o.). (A továbbiakban: Stark).

36 *Eichler* 82–86. o.

37 *Carai* 49. o.

38 A magyar zsidóság együttes megmozdulása a Palesztina-kérdésben. In: *Haderech*, 1945. november 29. (VI. évf. 34. sz. 5–6. o.). Valamint: A magyar zsidóság egységes állásfoglalása Palesztina kérdésében. In: *Új Élet*, 1945. nov. 27. (I. évf. 3. sz. 3–4. o.). November 25-én a Royal Színház épületében. Megjelent dr. Balogh István miniszterelnökségi államtitkár, dr. Vidor Gyula miniszteri tanácsos és dr. Jakobovits Béla miniszterelnökségi jogtanácsos. Ott van Kahan-Frankl Samu, Stöckler Lajos, dr. Geyer Albert, dr. Hevesi Ferenc lelkész, vezérőrnagy, dr. Náthán Sándor a Jewish Agency Palesztina Hivatalának vezetője, dr. Duschinsky Jenő ort. rabbi, az Aguda képviselője és a Hechaluc zsidó ifjúsági munkásszervezet megbízottja

39 CZA (Central Zionist Archives, Jeruzsálem, Izrael) S25 7576 dr. Geyer Albert levele dr. Kahan Niszonnak Haifára Bp., 1945. szeptember 21. (A továbbiakban: CZA).

40 Jegyzőkönyv az Üzemszervező Rt. 1946. január 18. napján Budapesten, XIV. Dózsa György út 13. I. em. 18. szám alatt tartott igazgatósági üléséről. In: MOL XXXIII-4-a 7. d. /46. Az igazgatósági tagok között volt Földi László, dr. Heller Imre, dr. Kertai Tibor, dr. Kőrösy Ferenc.

Budapest Székesfőváros Polgármestere 300. 491/1946-XV. számú s 1946. október 9-én jogerőre emelkedett véghatározatával kapta meg a Joint a XIV. Dózsa György u. 13. sz. alatti létesítményt mint bérleményt. In: uo.

41 Az Aguda kollektívái az Üzemszervező Rt. álláspontja szerint jobb helyzetben vannak, mint a többiek, hiszen őket más helyről is támogatják. De nem alkalmaznak diszkriminációt: „Miután azok kontrollálása megtörtént, ezeket a kollektívákat is jelentjük a Joint Bizottságnak, és mihelyt a rájuk vonatkozó dotációt megkapjuk, ezeket a kollektívákat is ugyanolyan támogatásban fogjuk részesíteni, mint az eddigi kollektívákat...” In: uo.

42 A Magyar Cionista Szövetség 1947. május 23-án íródott német nyelvű levele. In: CZA S5 7576.

43 Salamon Mihály 1898-ban (?) született az erdélyi Zilahon. A budapesti Izraelita Tanítóképző hallgatója volt. A Makkabea tagja s a magyarországi Mizrachi egyik vezetője. 1933-tól 1944-ig a budapesti Palesztina Hivatalban dolgozott. Izraelben a *Népünk* című vallásos hetilap főszerkesztője, majd a postaügyi miniszter felkérésére sajtószerző. A miniszter távoztával Salamon is távozik. Marton Ernő kérésére a *Népünk* című laptól az *Új Kelethez* szerződik. Lásd: *Új Kelet*, 1973. február 23. 7485. sz. 5. o. Salamon 1984-ben még cikket publikált a lapban. Dr. Geyer Albert a Zsidó Világkongresszus magyar tagozatának lett az elnöke.

44 Dr. Rosenbaum Tibor (Pinchasz) apja kisvárdai rabbi

volt. A Magyar Ortodox Rabbitanács tagjaként és a Bne Akiva vezetőségi tagjaként is tevékenykedett. Miután Magyarországot elhagyta, Svájcban élt. Diplomáciai feladatokat is elvállalt, s pénzmágnásként is ismert volt. 1980-ban hunyt el. Lásd: *Új Kelet*, 1980. október 26. 9814. sz. 6. o. (Meghalt Dr. Rosenbaum Tibor).

45 A cionista szövetség nehéz anyagi gondjainak megoldása érdekében Salamon Mihály meghosszabbította bázeli kinn-tartózkodását. A Magyar Cionista Szövetség német nyelvű levele a Cionista Világszervezet Executívájának Jeruzsálembe. 1947. január 9. CZA S5 757a.

46 *Eichler* 88–91. o.

47 Ebben az időben a Dror-Habonim (köztük csehszlovákiai és menekülteknek) központok alakultak Aradon és Temesváron. A Makkabi Hacaír két hahsara-plúgája volt, az egyik Bukarestben működött. A Hanoar Hacioni központja Bukarestben működött, plúgája volt Alea Suterben (Alea Suterben) és mezőgazdasági plúgája Gradisteában. A Bne Akiva plúgát hozott létre Aradon, Temesvárott és Bukarestben. A magyarországi mozgalom negyedik országos gyűlését is Temesvárott tartották meg. A Hasomer Hacaír még 1945 márciusában átvitte néhány tagját Bukarestbe. Április végén a mozgalom idősebb tagjai megalapították a Kibbutz Echad Bömájt (Május elseje), a garin fele Romániába ment. Mikor világhóssá vált, hogy nem lesz alíja Romániából (1945. június–július), többen Jugoszlávián keresztül Olaszországba távoztak, s többen Magyarországra tértek vissza, hogy a Briha útvonalán keresztül jussanak el Ausztriába, Olaszországba és Németországba, majd Palesztinába.

48 A Palesztina Hivatal 1946. február 14-én íródott angol nyelvű levele a Jewish Agency for Palestine londoni központjához (77, Great Russell Street London, W. C. L. 212/S/1946). Ahogy írják: „Az Ifjúsági Alija Bizottság kérdésében felvettük a kapcsolatot Beyttel és dr. Landauerrel. Küldtünk dr. Landauernek egy listát a cionista gyermekotthonokban gondozott mintegy 2500 árváról és félárváról... Jelenleg a certifikátorra várunk, hogy a Bizottság hozzákezdhesen a konkrét munkához.” (4. pont). In: CZA S6 1640/3.

49 *Eichler* 91–95. o.

50 A második világháború előtt minden cionista ifjúsági szervezet külön halucmozgalmat hozott létre. A Hechaluc az Erec Izrael Haovedet baloldali koalícióhoz tartozott. A Hechaluc Haklal Hacioni a klálcionisták mozgalma volt, s a Hechaluc Hamizrachi a Mizrachi által fenntartott szerveződés volt. 1943-ban létrejött a Haluci Bizottság (vagy Tanács: Vaada Halucit). A német megszállás után alakult meg a Hagana Bizottság (Vaadat Hagana) és a mozgalmak együttműködése rendkívül magas fokot ért el. Lásd: *Eichler* 92. o.

51 Lásd: *Eichler* 92. o.

52 Brit Chalucim Datiim = Vallásos Halucok Szövetsége.

53 Brit Irgunim Chalucim = Halucok Szövetsége.

54 A Dror-Habonim kalandos története 1939-ben kezdődött, ekkor két baloldali cionista ifjúsági szervezet, a Dror és a Hechaluc Hacaír egyesült Magyarországon. 1944. január elején pedig a Dror-Hechaluc-Hacaír és a Habonim lépett egységre. A mozgalom 1946 februárjáig Dror-Habonim néven működött. Kettéválása után az egyik csoport megtartotta a Dror-Habonim nevet, és az Achdut Haavoda párthoz csatlá-

kozott, a másik pedig Necach Habonim néven működött tovább, és az Ichud Mapai keretei között dolgozott. A Dror-Habonim kettéválása mögött az 1944-ben egyesült szervezetei tagjainak eltérő társadalmi háttere és mentalitása állt.

55 Az NCCH Magyarországon. K.: Hisztadrut Olamit sel Noar Cofi Haluci-Hisztadrut Habonim B'Hungáriájá. Bp., 1947.

56 Az Achdut Haavoda-Poale Cion Párt története: az 1930-ban Palesztinában megalakult Mapai (Mifleget Poale Erec Jiszrael = Erec Jiszraeli Dolgozók Pártja) pártot a harmincas évek végén belharok és frakcióviták „rázták meg”. Egy 1942-ben, Kfar Vitkinben megtartott munkáspárti konferencia nem akarta elismerni a frakciók létét. Erre a Sia Bét, vagyis a B-frakció kilépett a pártból (Tabenkin és csoportja), és 1944-ben Achdut Haavoda (nem azonos a korábban ilyen néven ismertté vált párttal) néven pártot alapított. 1946-ban csatlakozott hozzájuk egy, a Mapaiba be nem lépett Poale Cion-frakció. Így jött létre a Tnuva L'Achdut Haavoda-Poale Cion, azaz (Magyarországon) a Cionista Munkásegység Pártja. Lásd: Laqueur 333. o.

57 Hivatkozik rá *Eichler* is: 93. o.

58 *Magyar Nemzet*, 1946. május 15. (II. évf. 106. sz. 3. o.) Ebben Gáti azt írja: „Óva intek mindenkit attól, hogy a cionista ügynökök propagandájára hallgasson. A most idejuttotak között mérhetetlen az elkeseredés és a csalódás. Ennek a cionista kivándorlási ügynökök az okai, mert nem adnak tiszta képet az itteni helyzetről... Mégis vagyunk sokan, akik minden pillanatban készen állunk a visszatérésre. Mi tisztán látjuk a jövő útját és kötelességeinket. Pillanatnyilag technikai akadályai is vannak a visszatérésnek, de türelmetlenül várjuk az időt, hogy hazamehessünk. Kötelességünknek érezzük, hogy az ország újjáépítésében dolgozzunk, kötelességünk, hogy a szabad és demokratikus magyar jövő megteremtésében részt vegyünk!”

59 Uo. 3. o.

60 Parragi György: Telavivi levél. In: *Magyar Nemzet*, 1946. május 16. (II. évf. 107. sz. 1. o.).

61 Leszögezték, hogy valaki az új és szabad élet reményében, mások egyéni nyereszkekés céljából vándoroltak ki Palesztinába. Bár hisznek a demokrácia győzelmében, de – állítják – Magyarországon van zsidókérdés. Majd így folytatják: „A levélíró reakciónak minősíti azt, ha valaki a mai időkben az ország elhagyására gondol. Érdekes lenne megtudni, hogyan vélekedik a levélíró azokról, akik az országot vele együtt évekkel ezelőtt hagyták el...” Cionista válasz Gáti Gyula levelére. In: *Magyar Nemzet*, 1946. május 17. (II. évf. 108. sz. 3. o.). Az Ichud Mapai *Heti Értesítője* még keményebben fogalmaz: bojkottot hirdet a *Magyar Nemzet* ellen, mert közölte Gáti Gyula levelét. „Nem tudjuk, van-e Palesztinában népbíróság és néppítélet, de ha nem lenne, akkor meg kellene teremteni, s Gáti Gyulával működését megkezdeni.” 1946. május 23. (II. évf. 21. sz. 1. o. In: PTTI 283. f. 12/163. 6e.) 1947. október végén a Magyar Cionista Szövetség sajtótájékoztatóján cáfolták a visszavándorlásról szóló híreket: „Cáfolták a palesztinai magyar zsidók tömeges hazavándorlási szándékát, mindössze mintegy 300 magyar visszavándorlásáról tudnak.” Magyar cionisták az önálló Palesztináért. In: *Magyar Nemzet*, 1947. november 1. (III. évf. 249. sz. 5. o.).

- 62 Eichler 95–99. o.
 63 Eichler 95. o.
 64 Jona Rosen (Rosenfeld Gyula), a Maagan kibuc tagja.
 65 Lásd még erről a Jehuda Talmival készült interjút: Egy cionista Budapesten (Pelle János interjúja). In: *Múlt és Jövő*, 1993. 4. 70–72. o. Talmi 1917-ben Brassóban született Füre-di Pál néven, 1938-ban érkezett Palesztinába, s a klálcionista Kfar Glückson kibuc megalapítói közé tartozik. 1945 augusztusában kérték fel, hogy menjen Magyarországra, és kapcsolódjon be a Briha munkájába. A hónap végén már Rosen is Budapesten volt. Talmi 1947. február végéig maradt Magyarországon.
- 66 Lásd Jehuda Talmi vallomását: *Slichut Legola 1945–1948*. Jad Tabenkin, Bet Lochame Hagettaot. Hocaat Hakibuc Hameuchad, 1989. 257–275. o. A Briha költségvetése 1946. szeptember 1-je után kb. havi 20 000 dollár volt. (A könyvre továbbiakban *Slichut* néven fogok utalni.)
- 67 Lásd Eliezer Szade vallomását. In: *Slichut* 195–208. o. A kommunistákkal való kapcsolatfelvételt megkönnyítette az, hogy Eliezer Szade testvére Pálffy generális egyik titkára volt. Egyébként 1946 áprilisa után Szadénak szabad bejárása volt Vashoz.
- 68 A 20 000 dollár forrása az a pénz volt, amit a Joint a Briha költségvetésének fedezésére nyújtott. A Briha anyagi támogatása dr. Schwarz, a Joint európai igazgatójának is köszönhető volt, akivel Jehuda Talmi jó viszonyt tartott fenn. Lásd: *Slichut*, Jehuda Talmi vallomása 257–275. o.
- 69 Lásd: *Slichut*, Eliezer Szade vallomása 202. o. Rajk azt mondta: „Ha nem akar a messzi keletre menni/kerülni, akkor tartsa magát távol ezektől és fejezze be az egészet...”
- 70 A *Jelenünk és Jövőnk* című kiadványt – a levél állítása szerint – a 3. szám után betiltották. A Magyar Cionista Szövetség német nyelvű levele dr. Lauterbachhoz Jeruzsálemben. Bp., 1947. február 25. In: CZA S5 757a.
- 71 Az önálló lap hiánya a cionisták állandó panaszai közé tartozott. Dénes Béla N. Neustadttnak és J. Kossojnak, Tel-Avivba írt leveleiben (Bet Berl 101/47. 1947. május 26. és június 18.) részletesen beszámol a problémáról. A két szociáldemokrata vezető – állítólag – ragaszkodott Dénes kinevezéséhez, bár eredetileg klálembert akartak főszerkesztőnek. Dénes az „anticionista erők egyesülésével” magyarázza, hogy nem jelent meg a lap 3. száma. Mose Walter Mapai-slijah Elijahu Dobkinnak írott levelében (Bet Berl 101/47. 1947. július 26.) arról számolt be, hogy a hatóságok arra hivatkoztak, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság még nem hagyta jóvá a Magyar Cionista Szövetség alapszabályát.
- 72 1946. augusztus 13. PTI 274. f. 17/11. In: *Múltunk*, 199. 2–3. 256–258. o. (Az egész cikk: 248–299. o.). A továbbiakban: *Múltunk*...
- 73 A Magyar Cionista Szövetség hitközségi programja a Pesti Izraelita Hitközség 1946. évi választására. In: MOL XXXIII-5-a 35/a. Ezen kívül követelik a protekciónizmus eltörlését, a produktív segélyezést, a hebraizációt a nevelésben, a bürokrácia leépítését, a zsidó vallás népi jellegének hangsúlyozását stb.
- 74 1946. március 6. A Zsidó Világkongresszus magyarországi képviselőtételének levele dr. Benedek Lászlóhoz, a zsidó kórház igazgató főorvosához a testület Elnöki Tanácsába történt beválasztására. PTI 283. f. 12/163. 6e. Idézi: Svéd László: A zsidóság és a hatalom. In: *Múltunk*, 1993. 2–3. 254. o. (Az egész cikk: 248–299. o.).
- 75 1946. március 2. PTI 247. f. 17/11. In: *Múltunk*, 255. o. A kommunisták 1946. március 11-én válaszoltak: Az MKP Központi Vezetősége tömegszervezeti osztályának válasza dr. Benedek László főorvoshoz. PTI 274. f. 17/11. Azt írták, hogy Benedek fogadja el a tisztséget, de ha reakciós légkört tapasztal, mondjon le.
- 76 Uo.
- 77 Ezen kívül két kisebb párt is létrejött: az Ellenzéki Zsidó Pártszövetség (Klár-párt), melynek elnöke Schiffer Ferenc, alelnöke pedig Nádor Jenő újságíró (*Népszava*) volt, és a Független Zsidók Választási Pártja, melynek elnöke az a Polnai Jenő volt, aki amellet, hogy az Athlantica Trust vezérigazgatója, az 1919-es első Friedrich-kormányban miniszteri posztot töltött be. Szembeszökő a hasonlóság a Cionista Választási Párt és az 1935 novemberében, az 1936 márciusi hitközségi választásokra ugyancsak a cionisták által megalakított Hitközségi Zsidó Néppárt között.
- 78 Dr. Nathán Sándor 1947. április 20-án a Kapitól Mozi-ban zajló cionista választási gyűlésen – többek közt – ezt mondta: „A zsidóság mai vezetői rövidlátók, pozícióvédők, embeerek munkája a zsidók liquidálásához vezet...” In: MOL XXXIII-5-a 35/a.
- 79 A cionisták hajthatatlanságára jó példa az a tárgyalás, amely 1947. május 21-én volt a Palesztina Hivatal V. Vécsey u.-i helyiségében. A résztvevők: Stöckler Lajos és Domonkos Miksa a hitközség részéről, illetve dr. Nathán Sándor és Salámore Mihály a cionisták részéről. A cionisták azt követelték, hogy Stöckler vagy mondjon le tisztségéről, vagy maradéktalanul tegye magáévá a cionista programot. Miután elkészítették a közös szövegváltozatot, Nathán ragaszkodott a cionista szövegváltozathoz, mire Salámore Mihály elszökött, és a tárgyalások megszakadtak. In: MOL XXXIII-5-a 35/a.
- 80 Dr. Szalai Sándor, az SZDP Nemzetiségügyi Osztályának vezetője dr. Ries Istvánhoz és Marosán Györgyhez 1947. június 6-án írott feljegyzésében a következőket írta: „Én a magam részéről azt javasolnám, hogy adjunk szabad kezet párt-tagjainknak abban, hogy kire szavaznak és mely listán lépnek fel, egyben pedig a legkilátásosabb központi listára vonatkozólag tárgyaljunk le most már végleg – hogy ott – Stöcklerrel folytatott megbeszélések értelmében – 80 képviselő testületi és 2 előljáró tagot kapjunk. A kommunikék közlésében legyünk liberálisak. Tárgyi gyűlésbejelentő kommunikéket, minden párról adjunk le. Publicisztikailag semmilyen irányban ne foglaljunk állást...” In: Politikatörténeti Intézet Archívuma 283. f. 11/144. Főtitkársági Sajtóreferátum dr. Sz/VR. (A Politikai Bizottság elé!).
- 81 *Új Élet*, 1947. augusztus 14. (III. évf. 33. sz. 3. o.).
- 82 Arje Jari 1947. augusztus 9-én (vagy szeptember 8-án) a Hasomer Hacaír Párt Nemzetközi Központjához (El Brit Ha-Olamit) Tel-Avivba írott héber nyelvű levele. In: Givat Haviva (3)6. 31. Azonkívül utal rá Garai is: 128–130. o. A *Beszámoló a magyarországi Hasomer Hacaír Párt munkájáról 1945–47* című kiadvány szerint a Gromiko-beszédet 23 000 példányban adta ki a Hasomer Hacaír. 45. o. In: Givat Haviva (3)1. 6–2.
- 83 Nathánon kívül Jámbor Ferencet (Jozsef), az *Al-*

Hamómar című palesztinai héber nyelvű Hasomer Hacairhoz közel álló napilap szerkesztőségi tagját, aki Magyarországon sliahként is tevékenykedett, szintén kiutasították. Az ok valószínűleg az volt, hogy Jámbor elég vehemensen vette ki a részét a hitközség elleni küzdelmekből. Lásd: Bet Berl 101/47. Mose Walter Elijahu Dobkinnak 1947. 7. 26. Erre utal egy másik dokumentum is. A Prágából 1947. július 19-én Jeruzsálemba (valószínűleg Sertokhoz) eljuttatott angol nyelvű távirat így hangzik: „A választási kampány alatt a budapesti zsidó hitközség asszimilánsai elérték, hogy a budapesti Palesztina Hivatal képviselőjét, dr. Náthán Sándort kiutasítsák Magyarországról örökre ésszerűtlen (reasonless) határidővel, 72 órán belül stop. Igen könnyörtelen anticionista kampány kezdődött meg újságtilalommal és a folytatódó legrosszabb vádakkal stop Az Önök közvetlen tiltakozása és beavatkozása fontos.” In: CZA S6 5041.

Jámbor Ferenc a háború előtt az erdélyi Hasomer Hacair tagja volt. 1941-ben alfázott, s 1943-tól lett az *Al-Hamómar* szerkesztőségi tagja. 1956-ban Bécsből segítette a magyar-zsidó menekülteket Izrael felé. 1964-ben hunyt el. Lásd: *Új Kelet*, 1964. május 15. (4807. sz. 1. és 23. o.) és 1981. január 16. (9865. sz. 6. o.): Yaron Judith: Még egyszer Jámbor Ferencről. Valamint: CZA KH4 B/1959 Jozsef Jámborról. Bp., 1946. 10. 7.

Dr. Szőnyi Gézárt Izraelben később dr. Gerson Szinajként ismerték.

84 PIL 274. f. 17/11. In: *Múltunk...*

85 Uo.

86 1947. július 31. A népjóléti miniszteri biztos jelentése az MKP központi tömegszervezeti osztályának a Joint magyarországi kirendeltsége gazdasági, politikai szerepéről. PIL 274. f. 17/11. In: *Múltunk...*

87 Uo.

88 Uo.

89 Uo.

90 Ilyen nagygyűlések megszokottak voltak a magyar cionizmus történelmében. Nagygyűlést rendeztek 1947. január 6-án a Sportcsarnokban is, melyen a XXII. cionista kongresszuson elhangzottakat ismertették. Szintén nagygyűlés volt október 7-én, ahol a Magyar Cionista Szövetség vezetősége és tagsága nyilvánosan követelte a palesztinai brit mandátum befejezését és az angol „imperialista nyomás” megszüntetését. Bp., 1947. január 9.: a Magyar Cionista Szövetség német nyelvű levele Jeruzsálemba a Cionista Világszervezet Executívájának. In: CZA S5 757a. Valamint: A Magyar Cionista Szövetség 1947. október 2-án megtartott nagygyűlésén hozott határozatok (német nyelven). In: CZA S25(1989). Részlet az utóbbi dokumentum első pontjából: „A magyarországi cionista mozgalom testvéri szolidaritásáról biztosítja a Jisuvot abban a történelmi pillanatban, amelyben Erec Jisrael kérdése az Egyesült Nemzetek felelős képviselői kezébe van helyezve. A szabadságszerető népek lelkiismeretét fel kell ébreszteni – hogy, arról szó van (als davon die Rede ist), hogy véget kell vetni annak az igazságtalan és tarthatatlan helyzetnek, amely a zsidó népnek szenvedések véget nem érő sorát okozta. Egy igazságos döntésnek kell megszületnie, amelyik az ország függetlenségének fontosságán és a zsidó nép nemzeti függetlenségén alapul.”

91 CZA S5 1304 Eliezer Walter levele a Mazkirut

Haolamihoz. 1948. október 13.: Dr. Szőnyi Géza levele Elijahu Dobkinnak. 1948. október 19.: A Magyarországi Országos Sékelbizottság levele a Cionista Világszervezet Executívájának. 1948. október 28.: Elijahu Dobkin levele dr. Szőnyi Gézának (104/34/99). Az eseményről a nem éppen elfogulatlan jobboldali cionista, azaz revizionista lap, a *Betar* így számolt be: „Sékelosztás, szavazás, nem járulnak hozzá a pártsekel terjesztéséhez. A sékelekre nem lehet rányomtatni a párt nevét. A Somér Hacair és az Achdut Avoda kisebbségben maradt, leszavazták őket. Kijelentették, hogy nem tartják érvényesnek a szavazást. A somérok Groszmann Sándorral berontottak a terembe. »...én (Groszmann Sándor – N. A.) olyan összeköttetések hordok a zsebemben, hogy ha akarom, feloszlatthatom az egész Magyar Cionista Szövetséget, és olyan új szövetséget alapíthatok, amelyben csak a Somér kap helyet...« A bizottság nem értékelte kellőképpen Groszmann kijelentését és ezért a Somér szükségesnek tartotta második számú »nagy haditettét« is végrehajtani. Néhány elszánt sőt vakmerő somér ifjú, Fettmann Jozsef vezetésével (ki arról nevezetes, hogy az M. C. Sz. őt bízta meg a hitközségi választásokkal kapcsolatos agitáció vezetésével és mint ilyen, aránylag rövid idő alatt sikerült neki a zsidó közvélemény részéről, határozottan komoly méretű antipátiát kiérdemelni) betört az M. C. Sz. helyiségébe, az ott ülésező sékelbizottságot (álá Hitler) »védőörizetbe vette.« (5. o.) Fettmann ablakokat tört be. Másnap, az MCSZ elnöke, Salamon Mihály legalizálta a helyzetet. M. C. Sz. Intermezzo. In: *Betar* 1947. október 10. (Miszipar mem) 5. o.

Hitközségi választások: állítólag a cionista vezetők a választások elmaradása után tülekedtek Stöckler kegyeiért.

92 Elijahu Dobkin 1898-ban született az oroszországi Bobruiszkban. A harkovi egyetemre járt, majd Lengyelországba került. 1918-tól 1923-ig a belorussziai és lengyelországi Hechaluc titkára lett. 1923-tól 1932-ig a Hechaluc Világszövetség Végrehajtó Bizottságának (Exec. Committee) tagja. 1926-ban a cionista Executiva tagja lett. 1932-ben Palesztinában telepedett le. 1934-ig a Hisztadrut Bevándorlási Osztályának igazgatója. 1937-ben a Jewish Agency Executívájának helyettes tagja, 1945-ben teljes tagja lett. Az Agency Hechaluc és Ifjúsági Bizottságának vezetője. A második világháború alatt a Jewish Agency Bevándorlási Osztályának volt a vezetője. 256. o. In: *Encyclopedia of Zionism and Israel* (Herzl Press – McGraw Hill) New York, 1971. (A továbbiakban: *Encyclopedia of Zionism and Israel...*)

93 A Lómáán Cion alakuló ülése 1948. január 20-án volt. Lásd: *Új Élet*, 1948. január 22. (IV. évf. 4. sz. 5–6. o.). Az egyesület megalakulásának indoklása az *Új Élet*-ben is megjelent: „A magyarországi cionizmus régi vezetői és veterán hívei és a Magyar Cionista Szövetség mai vezetői között, a következő kérdésekben, már hónapok óta nézeteltérések voltak: a pártok szellemét kifogásolták, az ifjúság vallástalan nevelését helytelenítették, számon kérték a kulturális tevékenységet, elégedetlenek voltak a más zsidó intézményekkel szemben tanúsított politikai vonalvezetéssel. A régi cionisták azt kívánták a Szövetség elnökségétől, hogy ezeket a sérelmeket orvosolják. Mivel ezt a kérést nem teljesítették, kedden este, a Chevra Kadisa dísztermében alakuló gyűlést hívtak össze, amelyen nagyszámú közönség jelent meg.” (*Új Élet* uo.) A Cio-

nista Munkaközösség hahsarát is szervezett 16 és 24 év közötti fiatalok számára: *Új Élet*, 1948. február 12. (IV. évf. 7. sz. 9. o.) Később több nagygyűlést is tartott a Chevra Kadisa dísztermében *Új Élet*, 1948. július 15. (IV. évf. 29. sz. 15. o.) és július 22. (IV. évf. 30. sz. 12. o.). A Cionista Munkaközösségek volt VII. kerületi alapszervezete is.

949 Bisselisches Mózes 1878-ban született a galíciai Brodyban. 12 éves korában Budapestre költözött. A pesti rabbiszeminárium középiskolájába járt, majd a Műegyetem gépészmérnöki karán szerzett diplomát. Beregi Árminnal volt közös mérnöki irodája, majd önálló vasszerkezeti gyárat alapított. Makkabea-tag. 1920-ban már részt vett a londoni cionista kongresszuson, s ugyanebben az évben a budapesti Palesztina Hivatal vezetője. 1926-ban a Magyar Zsidók Pro-Palesztina Szövetségének titkára. 1940-ben, Miklós Gyula halála után rövid ideig – átmenetileg – a Magyar Cionista Szövetség elnöke. A háborút követően egyike azoknak, akiket a lerombolt Duna-hidak rekonstrukciójával bíztak meg. Ő a Magyar Cionista Szövetség utolsó elnöke. Az első cionista pert sértetlenül vészelte át, és 1949-ben kivándorolt Izraelbe. Tisztelői 1968-ban, 90. születésnapján egy 1000 fából álló ligetet ültettek a jeruzsálemi Herzl-hegyen, melyet róla neveztek el. 1970. november 5-én hunyt el Izraelben, 92 éves korában. Lásd: *Új Kelet*, 1970. november 6. 6780. sz. I. o. Valamint 1970. november 13. 6786. sz. 11. és 18. o. (Salamon Mihály és Cvi Zehavi visszaemlékezése).

95 Lásd többek között: *Új Élet*, 1948. március 18. (IV. évf. 12. sz. 4. o.).

96 A stöckleri igényre több forrásunk is van. Egyes dokumentumok szerint Stöckler minden igényét kommunista párt-követésként adta elő, és valójában ő követelte Salamon Mihály lemondását: Arje Jaari 1948. III. 22-én írt levele (El Hahanhaga Haeljona Vömerkaz Habrit-Merhavja-Prag). In: Givat Haviva (Archion Hasomer Hacair) 4/81. 31. Más források azt állítják, hogy Stöckler mindent Szirmai István követelésére tett meg: Ben Jiszrael levele Budapestről 1948. március 13-án. In: CZA KKL5 16049.

97 Belügyminisztérium Központi Irattára (A továbbiakban BM KI) IV-15a: Gálos Henrik és Dénes Béla ügye. Gálos Henrik kihallgatása. 1953 IV. 13.

98 BM uo. Benoschofsky Ilona a Zsidó Világkongresszus titkára (ezt a pozíciót még 1947-ben kapta meg), majd főtitkára lett. Az Ichud Mapai, Gálos a Klál Cionista Párt tagja volt.

99 Mose Noszin (Noszin Mór) 1893. június 2-án született Kolozsvárott. Érettségi után 1911-ben beiratkozott a pesti Műegyetemre. Makkabea-tag, majd 1913-ban Chajim Weissburggal együtt megalakították a Bar Kochbát. Ez volt a második cionista főiskola egyesület Budapesten. Itt Noszin később alelnök lett. Az első világháborúban katona Nagyszébenben, majd részt vett az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség munkájában. Az Aviva-Barisszia megalapítója. 1933-as alijája után a Szochnut technikai osztályán dolgozott 1959-ig, mint

mérnök nyugdíjba vonulásáig. In: *Új Kelet*, 1973. június 1. (7565. sz. 6. o.): Kautheil Jehósua: Noszin Mose 80 éves.

100 Többek között Mose Noszin leveleiből (1948. június 30. és július 29.) is kitűnik, miről is van szó.

1948. július 29-én írt levelében leírja, hogy 3 hónap alatt 3 millió forintot gyűjtöttek, s ebből 40 vagon cukrot indítottak útnak Haifára. Ezen kívül 20 000 dollárt juttatnak ki minden hónapban. CZA KH4 9595. 1948. július 29. Levél A. Kaplan pénzügyminiszternek.

101 *Új Élet*, 1948. április 29. (IV. évf. 18. sz. 5–6. o.) és május 6. (19. sz. 1. o.).

102 „A népi demokrácia követeli a zsidóság egységét. Akik ezt még mindig nem értették meg, egyforma ellenségei úgy a zsidóságnak, mint a demokráciának. Nem tűrjük meg magunk között az árulókat”. In: *Új Élet*, 1948. május 6. (IV. évf. 19. sz. 1. o.)

103 A MCSZ Joint-csoportja *Purim Sorunk* (1947. március 6.), *Peszach-Sorsunk* (1947. április 5.), *Sorsunk* (1947. május 8.–november), majd *Zuidó Állam* (1947. december) címen adott ki lapot, melynek első felelős kiadója dr. Berg József főrabbi, az Ichud Mapai párt alelnöke volt. Lásd: Scheiber Sándor: *Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*, Bp., 1993. 295–296. o. (A továbbiakban: *Scheiber*).

A baloldali Joint-tagok lapja *Híradó* (1946.1–5.), *Üzemi Munka* (1947. 1–4.) (A Magyar Kommunista és Szociáldemokrata Párt Joint Üzemi Szervezetének Lapja), *Fény* (1947. 5–10) címet kapta, majd 1948 januárjától ismét a *Híradó* nevet vette fel (1948. január–december: (Kiadják: A Joint Kommunista és Szociáldemokrata Párt Üzemi Pártszervezetei). A Scheiber Sándor-féle bibliográfia szerint (275–276. o.) 1948 májusától decemberig, kiadóként a „Joint (OZSSB) dolgozó” szerepelnek Bizonyos példányok az Országos Széchényi Könyvtárban található meg.

104 *Új Élet*, 1948. június 24. (IV. évf. 26. sz. 13. o.).

105 *Új Élet*, 1948. október 21. (IV. évf. 43. sz. 7. o.). A választási nagygyűlés október 23-án este 1/2 8-kor volt a Fürst Sándor u. 21/b. alatt. A párt megalakulásáról csak szörványos dokumentumaink vannak: Cvi Kolben a Hasomer Hacair merhavjai központjához, valamikor 1948-ban írott levelében (Löhar.haga Haeljona) azt írta, hogy van még egy-két megválaszolatlan kérdés, például a párt neve, ami csak Egyesült Marxista-Cionista Párt lehet és nem Egyesült Marxista-Cionista Munkáspárt, mert a „munkáspárt” szó nem fedné a valóságot. A tervek szerint a Hasomer Hacair az országos gyűlésben és a többi fórumon is 55%-al, az Achdut Haaavoda 45%-al képviseltetné magát. Lásd: Givat Haviva (Archion Hasomer Hacair) (4)81. 31.

Ezen kívül kiadták magyarul *Az Egyesült Munkáspárt (Mapara) konferenciája élé c.* kiadványt is (Tel-Aviv, 1948). Lásd: uo. 1–2. 6–2. A Mapamnak volt magyar nyelvű lapja is, a *Mumur*, mely Tel-Avivban jelent meg (az OSZK-ban két száma található meg: 1949. január 11. és 20.).